

KNJIGA PROMJENA

OBRAZOVNOG SISTEMA REPUBLIKE CRNE GORE

kratka verzija

Pokrovitelj:

INSTITUT ZA OTVORENO DRUŠTVO CRNA GORA

Podgorica
2001

**Knjiga promjena obrazovnog sistema Republike Crne Gore
- kratka verzija -**

Izdavač: MINISTARSTVO PROSVJETE I NAUKE
Urednik: akad. prof. dr Slobodan Backović
Redakcija: Tatjana Novović, Miodrag Vučeljić, Vidosava Kaščelan, Maljota
Nuculović, Radoslav Milošević - Atos, Željko Raičević
Lektor: Miroslava Obradović
Dizajn korica: Radoslav Milošević-Atos
Štampa: "Pobjeda" Podgorica
Tiraž: 12000.

Podgorica, 2001

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Centralna narodna biblioteka Republike
Crne Gore »Đurđe Crnojević«
Cetinje

37.014.3(497.16)

Knjiga promjena obrazovnog sistema
Republike Crne Gore: kratka verzija/ [urednik
Slobodan Backović]. - Podgorica: Ministarstvo
prosvjete i nauke Republike Crne Gore, 2001
(Podgorica: Pobjeda). - 71 str.; 25 cm.

Tiraž 12000.

P. k.: a) Obrazovanje - Reforma - Crna Gora

SADRŽAJ

UVODNA RIJEČ	9
1. CILJEVI I PRINCIPI	13
1.1. Ciljevi	13
1.2. Polazišta i izvori principa	13
1.3. Principi na kojima će se bazirati promjene	14
1.3.1. Decentralizacija sistema	14
1.3.2. Jednake mogućnosti	14
1.3.3. Izbor u skladu sa individualnim mogućnostima	15
1.3.4. Uvodjenje evropskih standarda	15
1.3.5. Primjena sistema kvaliteta	15
1.3.6. Razvoj ljudskih resursa	15
1.3.7. Permanentno obrazovanje	16
1.3.8. Fleksibilnost	16
1.3.9. Prohodnost (vertikalna i horizontalna povezanost sistema)	16
1.3.10. Uskladenost programa sa nivoom obrazovanja	17
1.3.11. Interkulturalizacija	17
1.3.12. Postupnost uvođenja promjena	17
2. ORGANIZACIJA I FINANSIRANJE OBRAZOVANJA	19
2.1. Administracija i upravljanje	19
2.1.1. Centralni nivo	19
2.1.1.1. Savjetodavni organi	23
2.1.2. Lokalni nivo	23
2.1.3. Institucionalni nivo	24
2.1.3.1. Savjetodavni organi	25
2.2. Privatne škole i predškolske ustanove	26
2.3. Nadzor u sistemu vaspitanja i obrazovanja	26
2.4. Nastavni kadar	27
2.5. Prava i dužnosti učenika	28
2.6. Uloga roditelja u organizaciji škole	29
2.7. Finansiranje obrazovanja	30
2.7.1. Principi i izvori finansiranja	30
2.7.2. Republički budžet	30
2.7.3. Lokalna samouprava	31
2.7.4. Privatne škole	31
3. PREDŠKOLSKO VASPITANJE I OBRAZOVANJE	33
3.1. Principi vaspitno obrazovnog rada u predškolskim institucijama	33
3.2. Ciljevi	33

3. 3. Program javnog predškolskog vaspitanja - vrste programa i trajanje	33
3. 4. Strani jezik	34
3. 5. Formiranje grupa	35
3. 6. Djeca sa posebnim potrebama	35
3. 6. 1. Nadarena djeca	35
3. 6. 2. Djeca sa razvojnim teškoćama	35
3. 7. Organizacija dnevnih aktivnosti	36
3. 8. Praćenje, planiranje i evaluacija	37
3. 9. Osnivanje i finansiranje	38
3. 10. Pedagoška dokumentacija	38
4. OSNOVNO OBRAZOVANJE	39
4. 1. Principi	39
4. 2. Ciljevi	39
4. 3. Trajanje osnovne škole	40
4. 4. Ciklusi i izvodjenje nastave u njima	40
4. 5. Upis u osnovnu školu	40
4. 6. Nastavni planovi i programi	40
4. 7. Školski kalendar	41
4. 8. Sedmični fond časova	42
4. 9. Časovna organizacija nastave	42
4. 10. Vrednovanje znanja	42
4. 11. Napredovanje u naredni razred i popravni ispiti	43
4. 12. Diferencijacija u školi	44
4. 13. Školovanje učenika sa posebnim potrebama	44
4. 14. Djeca koja nijesu završila školu u redovnoj nastavi	45
4. 15. Veličina odjeljenja	45
4. 16. Strani jezici	46
5. GIMNAZIJE	47
5. 1. Principi	47
5. 2. Ciljevi	47
5. 3. Vrste gimnazija	48
5. 4. Trajanje gimnazije	48
5. 5. Upis učenika u gimnaziju	48
5. 6. Broj učenika u odjeljenju	49
5. 7. Nastavni planovi i programi	49
5. 8. Nastavni predmeti	49
5. 9. Sedmični fond časova	49
5. 10. Školski kalendar	49
5. 11. Vrednovanje znanja	49
5. 12. Maturski ispit	50
6. STRUČNO OBRAZOVANJE	51
6. 1. Principi	51
6. 2. Ciljevi	51
6. 3. Socijalno partnerstvo	52
6. 4. Standardizacija zanimanja	52
6. 5. Standardi stručnog obrazovanja	52
6. 6. Stručne škole i njihovo trajanje	53
6. 7. Upis u stručne škole	55

6. 8. Nastavni planovi i programi	55
6. 9. Nastavni predmeti.....	56
6. 10. Praktično obrazovanje	56
6. 11. Vrednovanje znanja učenika	57
7. OBRAZOVANJE ODRASLIH	59
7. 1. Principi	59
7. 2. Ciljevi	59
7. 3. Subjekti organizovanja obrazovanja odraslih	60
7. 3. 1. Osnovne škole i gimnazije.....	60
7. 3. 2. Stručne škole	60
7. 3. 3. Više škole i fakulteti	60
7. 3. 4. Narodni univerziteti i radnički univerziteti	60
7. 3. 5. Obrazovanje u preduzećima.....	61
7. 3. 6. Privredna komora	61
7. 3. 7. Zavod za zapošljavanje	61
7. 3. 8. Privatne škole	62
7. 3. 9. Auto škole	62
7. 3. 10. Specijalni centri za obuku.....	62
7. 4. Vrste i način sticanja obrazovanja odraslih	63
7. 5. Nastavni planovi i programi	63
7. 6. Trajanje obrazovnih programa.....	63
7. 7. Praktična nastava	63
7. 8. Organizacija i upravljanje	64
7. 9. Finansiranje obrazovanja odraslih.....	65
7. 10. Sistem vrednovanja	65
7. 11. Sertifikati i diplome	66
7. 12. Kadrovi u obrazovanju odraslih	66
7. 13. Opšte-kulturno obrazovanje	66
PRILOZI.....	67
ODLUKA O OBRAZOVANJU SAVJETA ZA PROMJENE U OBRAZOVANJU REPUBLIKE CRNE GORE	67
RJEŠENJE O IMENOVANJU KOMISIJA ZA PROMJENE U OBRAZOVANJU	69

UVODNA RIJEČ

Proces globalizacije i individualizacije, u ambijentu stalnih inovacija, čini sistem obrazovanja jednom od ključnih poluga razvoja. Potreba za usvajanjem novih znanja, odnosno potreba za njihovom brzom difuzijom, definiše promjenu sistema obrazovanja gotovo planetarnim zadatkom.

Savremeno doba odlikuje preduzetništvo, u njemu su inovacije normalne, stabilne i kontinuirane pojave. Shodno tome, znanje postaje osnovni resurs razvoja svakog društva i njegovih konkurentskih sposobnosti u budućoj globalnoj, na informacijama zasnovanoj, ekonomiji.

Navedeni globalni megatrend, kao i činjenica da se Crna Gora nalazi u periodu sveukupne tranzicije, imperativnim čini transformaciju sadašnjeg tradicionalnog sistema obrazovanja u nas.

Ciljevi promjena obrazovanja

Novi sistem obrazovanja mora biti kompatibilan sa strateškim razvojnim opredjeljenjima i ciljevima reformi u Crnoj Gori na izgradnji demokratskog, ekonomski prosperitetnog i otvorenog društva, zasnovanog na vladavini prava, skladnoj medjuetničkoj koegzistenciji, razumijevanju i toleranciji.

Struktura ciljeva promjene obrazovanja ima dva nivoa i to: nivo društvenih ciljeva i nivo samih obrazovnih ciljeva. No, ostvarenje ciljeva na tim nivoima, zahtijeva i obezbjedjenje određenih strategijskih pretpostavki.

- **Nivo društvenih ciljeva** sadrži oblikovanje građana koji će:
 - dati svoj doprinos ekonomskom progresu (rast društvenog proizvoda, zaposlenosti, životnog standarda i sl.);
 - imati odgovorno ponašanje u odnosu na principe i norme građanskog i demokratskog društva;
 - biti spremni za doživotno učenje, kako bi se prilagođavali promjenama na tržištu rada.
- **Nivo obrazovnih ciljeva**, indikatori efikasnog sistema obrazovanja:
 - visoka prolaznost učenika i studenata uz ostvarivanje kvaliteta znanja;
 - povećanje stepena obuhvaćenosti osnovnoškolske populacije školovanjem poslije osnovne škole;
 - povećanje broja učenika i studenata koji će steći, zadržati, razumjeti i koristiti stečena znanja i građanske vrijednosti;
 - zadovoljni i motivisani nastavnici.

Strategijske pretpostavke za ostvarenje navedenih makro ciljeva su:

- a) Visok kvalitet učenja i nastave, što pretpostavlja:
- primjenu savremene nastavne prakse;
 - opremu učionice u skladu sa zahtjevima metodološkog pluralizma u nastavnom procesu;
 - kvalitetne nastavnike;
 - adekvatno opremljene škole;
 - pristup ranom obrazovanju i vaspitanju;
 - aktivnu ulogu roditelja;
 - saradnju sa lokalnom zajednicom.
- b) Viši standard uslova rada i učenja:
- adekvatan odnos broja učenika i nastavnika;
 - jasno definisani nastavni standardi;
 - razudjivanje mogućnosti učenja i fleksibilnost nastavnih planova.

Obezbjedjenje strategijskih pretpostavki i doseganje definisanih strategijskih ciljeva zahtijeva oblikovanje novog sistema obrazovanja koji će imati:

- kvalitet demokratizovanog i decentralizovanog sistema;
- organizacionu strukturu sa ugrađenim mehanizmima samsavršavanja;
- partnerstvo škole, zajednice i privrede.

Ovim se dobijaju generalni atributi koncepcije nadgrađenog sistema obrazovanja u Crnoj Gori. Sistema obrazovanja koji će imati stalnu funkcionalnu vezu sa kontinuiranim i razudjenim promjenama u društvu, a time i sa tržištem rada.

Strategija reforme sistema obrazovanja

Promjena sistema obrazovanja je proces restrukturiranja jednog veoma složenog i razudjenog društvenog sistema. Inostrana iskustva pokazuju, da je riječ o izuzetno složenom zadatku.

Strategija sistema obrazovanja sadrži dvije osnovne faze i to:

- Formulisanje novog obrazovnog sistema;
- Plan implementacije.

Faza **formulisanje novog obrazovnog sistema** sadrži sljedeće ključne elemente:

- **Definisanje koncepcije**, odnosno vizije novog sistema obrazovanja;
- **Definisanje novih zakona**, kojima se oblikuje institucionalni, odnosno zakonski okvir novog sistema, na osnovu usvojene koncepcije;
- **Definisanje novih nastavnih planova i programa** za pojedine podsisteme obrazovnog sistema.

Faza implementacije novog sistema je proces koji će obuhvatiti duži vremenski period dograđivanja sistema. Sljedstveno tome, sama **strategija implemetacije** mora definisati sljedeće elemente:

- Periodizaciju predstojećeg dugog roka na pojedine vremenske etape;

-
- Formulisanje ciljeva implementacije po definisanim pojedinim periodima, odnosno etapama;
 - Definisanje potrebnih finansijskih, kadrovskih i drugih resursa, saglasno formulisanim ciljevima, po pojedinim vremenskim periodima.

Dakle, tempo implementacije biće determinisan objektivnim mogućnostima u određenim vremenskim intervalima.

Formulisanje novog obrazovnog sistema

Prvi konstitutivni elemenat ove faze je definisanje koncepcije novog sistema obrazovanja. Proces definisanja nove koncepcije traje gotovo dvije godine, uz istovremene aktivnosti na pripremi ostalih elemenata ove faze.

Radna verzija nove koncepcije, pod nazivom: Knjiga za promjene prošla je dva kruga javne rasprave. Naime, organizovanjem dva kruga javne rasprave, prvi sa širokim i drugi sa užim opsegom, primjenjen je tzv. metod lijevka u testiranju predloženih rješenja.

Prvi krug javne rasprave obuhvatio je znatan dio stručne i opšte javnosti. Prijedlozi i nova rješenja su razmatrana u skoro svim većim kolektivima srednjih škola, dok su separati predškolskog i osnovnog obrazovanja razmatrani na regionalnom nivou.

U javnoj raspravi učestvovao je veliki broj prosvjetnih radnika, učenika, roditelja, aktiva nastavnika, predstavnika socijalnih partnera, institucija, nevladinih organizacija i međunarodnih eksperata.

Sve primjedbe, prijedlozi i sugestije su objedinjeni u posebnoj svesci koju je objavilo Ministarstvo prosvjete i nauke.

Prvi krug javne rasprave je nedvosmisleno pokazao, da prosvjetna i opšta javnost podržava promjene u sistemu obrazovanja.

Dominantan dio javnosti je podržao i predloženu koncepciju dograđivanja sistema obrazovanja.

No, javna rasprava je učinila otvorenim i dileme u vezi sa nekim rješenjima, te je pripremljen Aneks Knjige za promjene koji je ponudjen, sada samo stručnoj javnosti na izjašnjavanje. To je bio drugi krug rasprave koji je održan na trodnevnom seminaru u septembru.

Seminar je okupio ugledne prosvjetne radnike, direktore škola, pedagoge, psihologe, roditelje, predstavnike NVO i druge, koji su razmijenili mišljenja u domenu preostalih »otvorenih pitanja«.

Seminar je omogućio stručnim komisijama da dodju do finalne verzije koncepcije sistema obrazovanja, sada pod naslovom Knjiga promjena.

O Knjizi promjena

Knjiga promjena predstavlja integralnu kompoziciju savremenog sistema obrazovanja. Ishodišta za takvu ocjenu nalaze se u sljedećem:

- Knjiga promjena je obradila integralno sistem obrazovanja, do nivoa visokog obrazovanja, u mjeri mogućeg, polazeći od naše dosadašnje prakse, evropskih iskustava i ciljeva koji se žele dosegnuti.
- Ponudjena koncepcija sistema obrazovanja je, bez sumnje, ugradila generalne principe evropskih obrazovnih sistema, tj. princip demokratičnosti, autonomnosti, jednakih mogućnosti, decentralizacije, deregulacije, fleksibilnosti, depolitizacije i transparentnosti kvaliteta obrazovanja.

Na kraju treba istaći :

- Na izradi ove koncepcije bio je angažovan dominantan broj autoriteta struke i nauke, sa kojima raspolazemo;
- Bilo je formirano pet višečlanih komisija za pojedine nivoe obrazovanja: predškolsko vaspitanje i obrazovanje, osnovna škola, srednje stručno obrazovanje, gimnazija i obrazovanje odraslih;
- U radu komisija bili su angažovani i inostrani konsultanti iz Velike Britanije, Finske, Norveške, Holandije, Rumunije, Mađarske i veći broj stručnjaka iz Slovenije.
- Iskustva Slovenije su, s obzirom na činjenicu da smo i mi i oni imali isti sistem obrazovanja, te da su oni već nekoliko godina u fazi implementacije novog sistema, bila osobito korisna.
- Nova koncepcija je nastala i kao rezultat javne rasprave stručne i opšte javnosti Crne Gore.

Ova koncepcija nam omogućava da idemo dalje. Tempo je bitna dimenzija transformacije svakog društvenog sistema, a time i sistema obrazovanja. Kašnjenje, odlaganje, vječne dileme, insistiranje na perfektnim rješenjima je obesmišljavanje promjena.

Na to nemamo pravo. Naša je dužnost da što prije dogradimo sistem obrazovanja za generacije koje su tu i one koje dolaze. Nakon konceptualizacije, prihvatanja novog zakonodavstva i promjene nastavnih planova i programa, čeka nas druga faza implementacije promjena. Ubijeđen sam da ćemo i u Vladi i Skupštini ubrzati implementaciju odlukom za Crnu Goru znanja – odlukom da je obrazovanje naš prioritet i kada su u pitanju javne finansije.

MINISTAR PROSVJETE I NAUKE
Prof. dr Predrag Ivanović

1. CILJEVI I PRINCIPI

1.1. Ciljevi

Obrazovanje u savremenom svijetu sve se više usmjerava na budućnost i u dugoročnim projekcijama društva i naučno-tehnološkog razvoja postaje njihov neodvojivi dio. Bilo koja razvojna koncepcija ima mogućnosti za uspjeh ako su u njeno oživotvorenje uključeni pripremljeni i osposobljeni kadrovi - ljudski resursi. Republika Crna Gora kao država posljednjih godina je okrenuta promjenama: društvenim, ekonomskim, socijalnim, političkim i, svakako, obrazovnim.

Obrazovanje, kakvo je danas, bez dograđivanja ne može odgovoriti modernom, nastupajućem dobu i zato se mora ići na kvalitativne, strukturalne, organizacijske, koncepcijske i kadrovske promjene. Potrebno je graditi jedan novi odnos prema obrazovanju, izgrađivati novu filozofiju i metodologiju obrazovanja, usmjeriti se na budućnost obrazovnih potreba koje najavljuje nastupajuće postindustrijsko društvo. Iz takvog određenja nameću se i pojedini ciljevi tog novog obrazovnog sistema.

Potrebno je obrazovanje:

- učiniti promotorom razvoja zajedno sa naukom i tehnologijom,
- izgrađivati u smjeru davanja podrške aktivnostima uključivanja i participacije na svim nivoima i područjima rada i djelovanja,
- koje će zadovoljiti potrebe, interesovanje, želje i ambicije pojedinaca koji se obrazuju,
- tako organizovati da se pojedincu obezbijede uslovi za razvoj slobode mišljenja i svjesne aktivnosti,
- u domenu sadržaja tako postaviti da formiranje omladine i odraslih proizilazi iz ljudskih prava, pravne države, pluralne demokratije, tolerancije i solidarnosti.

Navedeni globalni ciljevi polazna su osnova i orijentacija za definisanje osnovnih principa na kojima treba da počiva novi obrazovni sistem u Republici Crnoj Gori.

1. 2. Polazišta i izvori principa

Promjene obrazovnog sistema u Republici Crnoj Gori temeljiće se na pronalaženju originalne strategije, inspirisane pozitivnim tradicijama i nasljeđem, u koju se mogu ugraditi nove tendencije savremenog društva i pozitivna rješenja razvijenih obrazovnih sistema u Evropi.

U skladu sa društveno-ekonomskim promjenama i tendencijom globalizacije i ukidanja granica, škola mora mlade ljude pripremati za život u multikulturnoj Evropi i demokratskom društvu. Stoga će reformisani obrazovni sistem svoja teorijska polazišta bazirati na Ustavu Republike Crne Gore i na međunarodnim dokumentima:

- Opšta deklaracija o ljudskim pravima UN,
- Deklaracija o pravima djeteta UN,
- Konvencija protiv diskriminacije u obrazovanju,
- Konvencija o pravima djeteta UN,
- Rezolucija o evropskoj dimenziji vaspitanja i obrazovanja.

1. 3. Principi na kojima će se bazirati promjene

1. 3. 1. Decentralizacija sistema

Decentralizacija predstavlja veću demokratizaciju odnosa. To podrazumijeva povećano učešće predstavnika lokalne zajednice, građana, njihovih asocijacija i roditelja u svim obrazovnim promjenama. Njima se omogućava da direktno utiču na rad u školama i odvijanje obrazovnog procesa.

Decentralizacija bi značila upravljanje sadržajem obrazovanja na nov način. To iziskuje smanjenje regulative, donošenje uopštenih propisa, fleksibilnijih i otvorenijih za brze promjene u obrazovnom procesu. Na taj način se dolazi do procesa deregulacije i do pomjeranja odgovornosti sa centra (države) na stručnost nastavnika i njihovu profesionalnu odgovornost za funkcionisanje decentralizovanog sistema obrazovanja.

1. 3. 2. Jednake mogućnosti

Država mora garantovati jednaka prava na obrazovanje svakom pojedincu bez obzira na pol, socijalno i kulturno porijeklo, vjeroispovijest, nacionalnu pripadnost, fizičku i psihičku konstituciju itd. U školi svi imaju jednaka prava i obaveze. Cilj je da se svima pruži ista prilika.

U tom cilju potrebno je:

- povećati mogućnosti uključivanja starije predškolske djece u vrtiće,
- uspostaviti mehanizme za uspješan završetak osnovne škole za djecu koja žive u otežanim uslovima,
- podsticati uključivanje što šire populacije mladih u srednje obrazovanje,
- povećati fleksibilnost visokoškolskog sistema i u njega uključiti što veći broj studenata,
- uključivanje odraslih u različite oblike obrazovanja,
- omogućiti obrazovanje djece sa posebnim potrebama i ubrzati njihovu integraciju u zajednički obrazovni sistem.

1. 3. 3. Izbor u skladu sa individualnim mogućnostima

Svatom učeniku se mora pružiti mogućnost da iskaže svoje potencijale. Na taj način će se mladi formirati kao odgovorni građani koji kroz svoje aktivnosti doprinose demokratizaciji društva.

Da bi učenici napredovali u skladu sa svojim sposobnostima i mogli da zadovolje posebna interesovanja, na svim nivoima sistema mora postojati mogućnost izbora, a u okviru svakog segmenta ponuda različitih sadržaja, metoda i oblika rada.

U obrazovnom sistemu Republike Crne Gore treba podsticati širenje mreže privatnih obrazovnih institucija na svim nivoima.

1. 3. 4. Uvodjenje evropskih standarda

Uspostavljanjem i dostizanjem standarda znanja koji su uporedivi sa evropskim standardima osigurava se funkcionalno povezivanje sa razvijenim zemljama. To podrazumijeva prohodnost diploma i visok stepen korelacije sa postojećom mrežom fakulteta u inostranstvu. Jedan od bitnih elemenata uvođenja evropskih standarda u obrazovanje je kombinacija interne i vanjske provjere znanja.

1. 3. 5. Primjena sistema kvaliteta

Da bi se obezbijedio potreban kvalitet obrazovanja, nužno je težiti inoviranju ciljeva, programa, kvalitetnijoj pripremi nastavnika, primjeni efikasne obrazovne tehnologije (povoljniji prostorni, materijalno-tehnički i socijalni nivo škole).

Neophodan uslov za postizanje kvaliteta u obrazovanju je i mijenjanje stila u radu zaposlenih. Potrebno je da se uspostave mehanizmi za procjenu i usavršavanje kvaliteta nastavnog procesa i upravljanja školama.

Škola savremenog tipa mora da ima sva obilježja modernog obrazovno-informativnog centra sa svim sadržajima potrebnim za efikasan stručni i inventivni rad učenika i nastavnika. Zato je neophodno definisati način finansiranja obrazovanja kako bi se podržala postojanost kvaliteta i kontinuirani razvoj.

1. 3. 6. Razvoj ljudskih resursa

Obrazovanje i obučavanje predstavlja najbolju investiciju za maksimalno iskorišćavanje ljudskih potencijala. Ono bitno utiče na razvoj konkurentnosti, stvaranje novih poslova i socijalnu stabilnost.

Promjene u obrazovanju u Crnoj Gori predstavljaju dio pokušaja podizanja kvalifikacionog nivoa u zemlji, povećavanja mobilnosti studenata i radnika. Dio istog procesa je i tijesna saradnja škola i preduzeća, razvoj obrazovnog softvera i multimedijalne industrije, prilagođavanje novoj informativnoj tehnologiji i dr. Veći naglasak staviće se na obrazovanje i permanentno usavršavanje odraslih, tehnološkog viška i nezaposlenih, a naročito zaposlenih.

Kod toga treba imati u vidu da suštinski cilj obrazovanja nije puko dobijanje kvalifikacije, već upravo razvitak pojedinca i njegovo uspješno integrisanje u društvo kroz dijeljenje zajedničkih vrijednosti, prenošenje kulturnog naslijeđa, sticanje samopouzdanja, te oslanjanje na vlastite sposobnosti.

1. 3. 7. Permanentno obrazovanje

U eri brzih tehnoloških inovacija i globalnih izazova drugih vrsta, permanentno učenje ima izuzetan značaj. U tom smislu, potrebno je u Republici Crnoj Gori podsticati prihvatanje potrebe za učećim društvom.

Treba ostvariti uslove da obrazovanje tokom čitavog života postane realna mogućnost svih građana. Povezivanjem formalnog i neformalnog obrazovanja povezuju se i prožimaju obrazovni sadržaji i organizacioni modeli, što uključuje i jednaka prava u procesu obrazovanja.

U cilju stvaranja uslova za permanentno obrazovanje mora se postići kvalitetniji nivo koordinacije na lokalnom, nacionalnom ili internacionalnom nivou, te veća fleksibilnost i prilagođavanje potrebama rada i utvrđenim standardima obrazovanja.

1. 3. 8. Fleksibilnost

Sistem u cjelini mora biti elastičan. Ovaj princip će posebno biti izražen prilikom kreiranja nastavnih programa. Oni moraju biti otvoreni, podložni promjenama. Škole i nastavnici će imati veću slobodu u njihovom kreiranju i realizaciji. Postavljeni ciljevi i ustanovljeni standardi se moraju postići, a put do njihovog postizanja je prepušten nastavniku. Dakle, veća autonomija podrazumijeva i veću odgovornost realizatora.

1. 3. 9. Prohodnost (vertikalna i horizontalna povezanost sistema)

Ovaj princip osigurava prelaženje učenika unutar programa određene vrste škole. Pored toga, neophodna je dobra povezanost svih segmenata obrazovnog sistema (od predškolskog do univerziteta). To se posebno odnosi na prohodnost prilikom prelaska sa jednog nivoa na drugi (prelazak iz osnovne škole u srednje i iz srednjih na više i visoke).

1. 3. 10. Uskladjenost programa sa nivoom obrazovanja

Nastavni planovi i programi treba da čine logičnu cjelinu, a ne skup nepovezanih sadržaja. Sadržaj nastavnih programa treba da obezbijedi potreban kvalitet znanja i postizanje standarda za odgovarajući segment obrazovnog sistema.

1. 3. 11. Interkulturalizacija

Priprema mladih za život u multikulturnom društvu i osposobljavanje za poštovanje vrijednosti kao što su tolerancija, mir, vjerske, rasne i sve druge razlike, podrazumijeva dezideologizaciju obrazovanja.

Deregulacijom i decentralizacijom, obrazovni sistem će se preobraziti u javnu instituciju i time doprinijeti vlastitoj depolitizaciji.

1. 3. 12. Postupnost uvođenja promjena

Zalažemo se za postepeno uvođenje svih promjena i uporedno praćenje rezultata promena. Prije uvođenja treba obezbijediti materijalne i kadrovske uslove, kao i finansijska sredstva.

2. ORGANIZACIJA I FINANSIRANJE OBRAZOVANJA

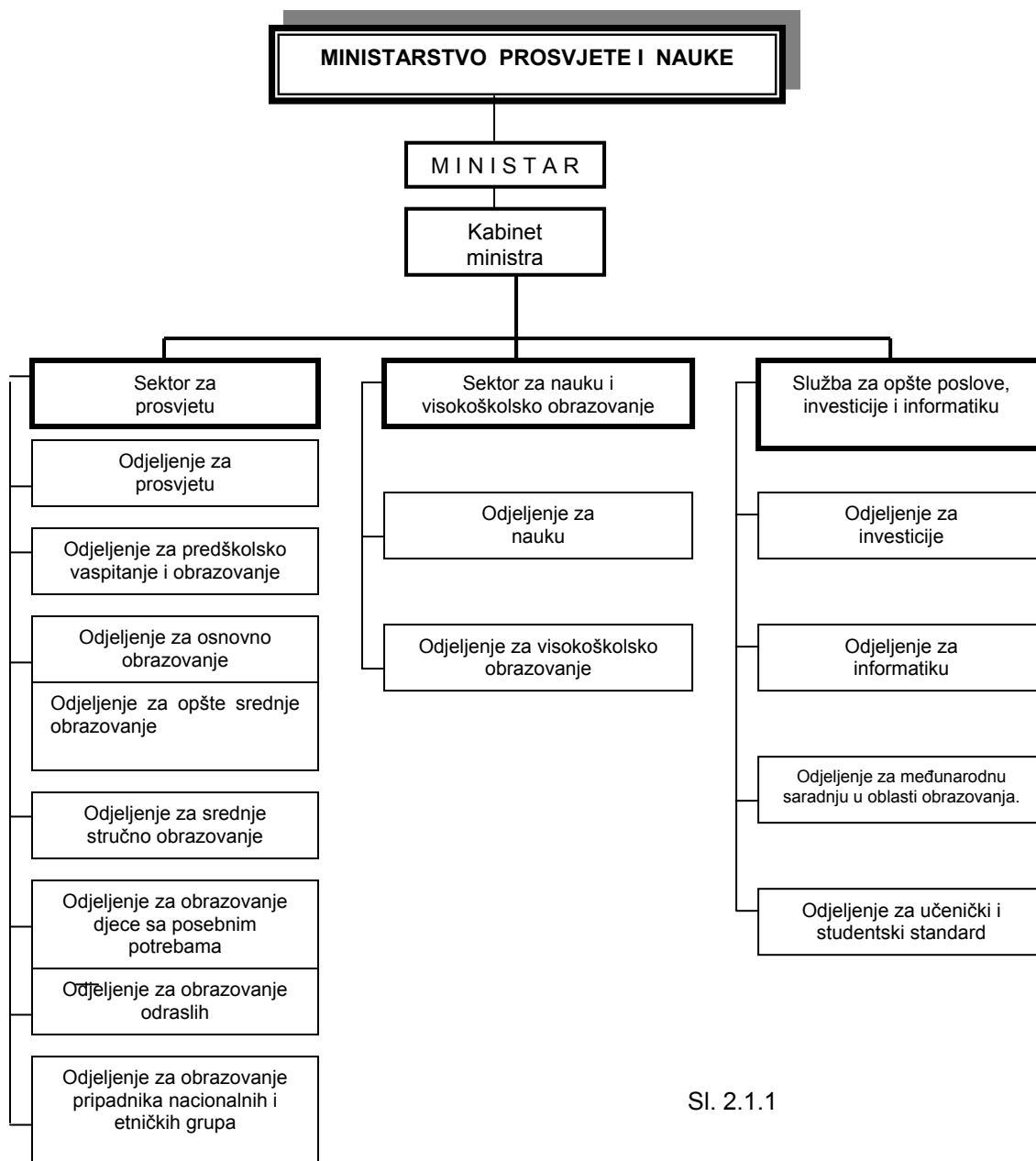
2. 1. Administracija i upravljanje

2. 1. 1. Centralni nivo

Promjene u obrazovnom sistemu Republike Crne Gore zahtijevaju formiranje odgovarajuće institucionalne infrastrukture. Radi implementacije promjena i obezbjeđivanja funkcija obrazovnog sistema uporedivih sa obrazovnim sistemima evropskih zemalja, odnosno radi daljeg razvoja sistema, potrebno je transformisati Ministarstvo, a prije svega Prosvjetnu inspekciju u savjetodavnu, razvojnu i upravnu službu. Pored centralne službe, potrebno je razviti i dekoncentrisanu i decentralizovanu strukturu koja će se razvijati uporabno sa razvojem lokalne samouprave.

Za obavljanje poslova iz djelokruga prosvjete i nauke u Ministarstvu prosvjete i nauke neophodno je osnovati funkcionalan broj organizacionih jedinica. U okviru Ministarstva biće formirani sektori, službe i odjeljenja, kao što je prikazano na šemi 2.1.1. Na čelu Ministarstva nalaziće se ministar, dva pomoćnika i sekretar. Radom sektora rukovodiće pomoćnici ministra, a radom službi i odjeljenja načelnici odnosno rukovodioci.

Ministarstvo prosvjete i nauke obavljat će upravne i druge poslove koji se odnose na: utvrđivanje državne politike u obrazovanju, postavljanje okvira obrazovnog sistema, finansiranje obrazovanja, sprovođenje državne politike u obrazovanju u koordinaciji sa drugim institucijama, osnivanje i upravljanje državnim obrazovnim ustanovama, pripremanje zakonske regulative u domenu obrazovanja i nauke, implementaciju zakona, propisa i administrativnih rješenja, učenički i studentski standard, međunarodnu saradnju u oblasti obrazovanja, podršku i koordinaciju djelatnosti obrazovnih institucija koje su odgovorne za istraživanje, razvoj savjetodavni rad i druge poslove.

Sl. 2.1.1

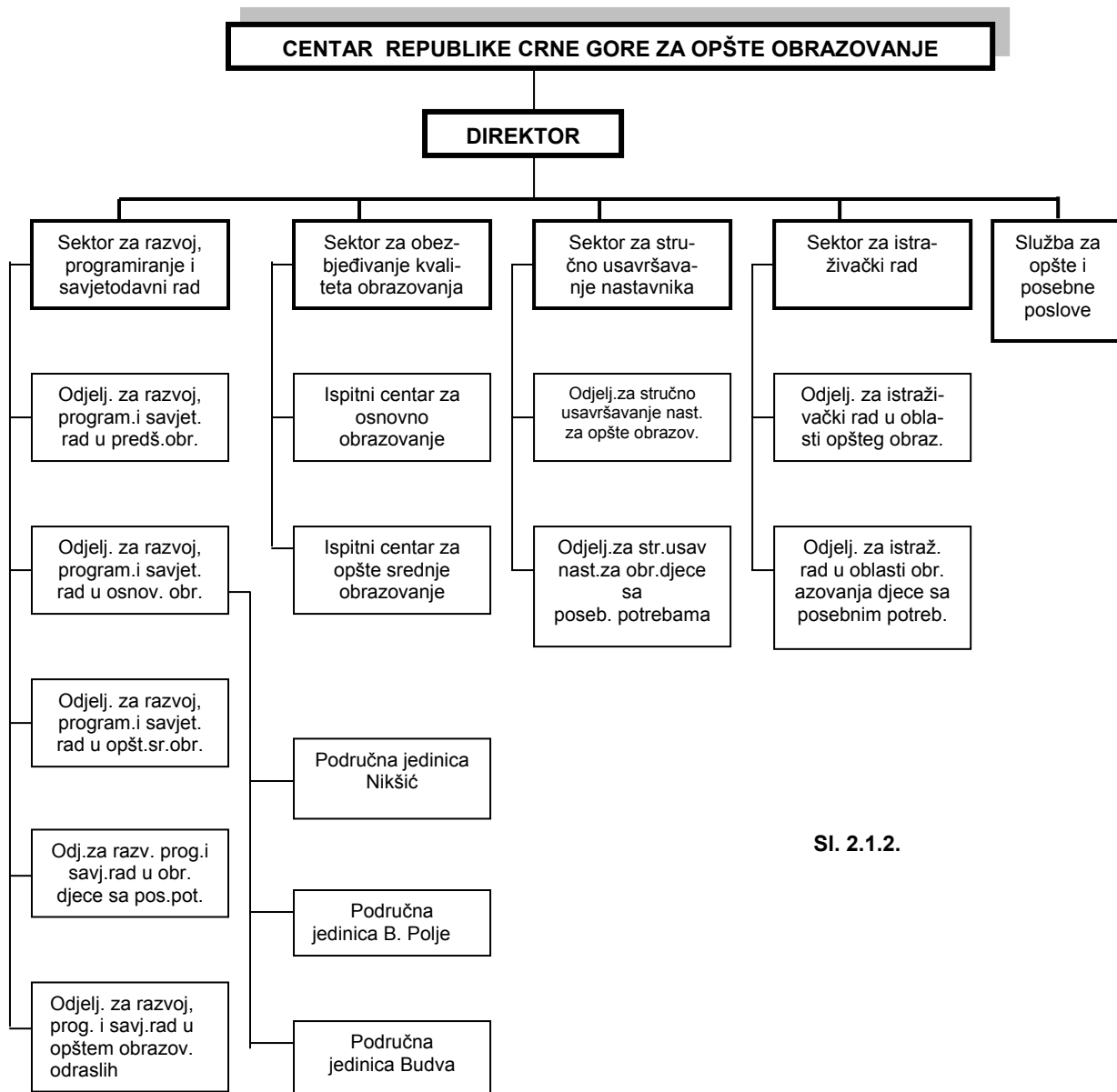
Budući da funkcionalni razlozi upućuju na neophodnost razdvajanja upravnog i inspekcijskog nadzora, potrebno je osnovati Inspektorat Republike Crne Gore za obrazovanje sa manjim brojem izvršilaca. Inspektorat bi osnovala Vlada Republike Crne Gore kao samostalan organ uprave, što afirmiše princip

partnerstva. Inspektorat će biti zadužen za obezbjeđivanje sprovođenja zakona, drugih propisa i administrativnih akata kojima se uređuje organizacija i finansiranje obrazovnih institucija, odnosno obezbjeđuje ostvarivanje prava učenika i drugih učesnika u obrazovanju. Inspektorat bi tijesno sarađivao sa Ministarstvom i drugim institucijama. Radom Inspektorata rukovodi glavni prosvjetni inspektor, a poslove i radne zadatke obavljaju prosvjetni inspektori.

Radi institucionalnog obezbjeđivanja implementacije predloženih promjena, odnosno obezbjeđivanja istraživačke, razvojne i savjetodavne funkcije u obrazovanju, potrebno je osnovati Centar Republike Crne Gore za opšte obrazovanje kao javnu ustanovu koju bi osnovala Vlada Republike Crne Gore. Osnivanjem Centra ostvaruje se neophodno razdvajanje kontrolne i savjetodavne funkcije. Osnivanjem institucije, kakva je Centar za opšte obrazovanje, u formi sektora, odnosno odjeljenja, formiraju se jezgra za edukaciju kadrova od kojih se u perspektivi mogu osnivati i druge institucije.

Kao nosilac unapređivanja školstva u Republici Crnoj Gori Centar ima zadatak da obavlja stručne poslove praćenja i razvoja školskog sistema. Iz ovako definisanog osnovnog zadatka proističu osnovni poslovi i zadaci koji se odnose na: pripremanje stručnih zadataka o pitanjima iz nadležnosti savjeta za obrazovanje, pripremanje i razvijanje obrazovnih ciljeva, nastavnih planova i programa, kataloga i standarda znanja, normativa i standarda nastavnih sredstava i opreme, metodologije pisanja udžbenika, savjetodavni rad u obrazovnim ustanovama, predlaganje mjera za razvoj pojedinih nivoa obrazovanja, razvijanje novih nastavnih tehnologija i procjenjivanje mogućnosti njihove primjene, razvijanje metodologije i instrumenata za eksternu procjenu postignuća učenika, organizovanje stručnog usavršavanja nastavnika, kao i druge poslove u skladu sa zakonom. Centar tijesno sarađuje sa Ministarstvom, savjetima za obrazovanje, fakultetima i drugim institucijama.

Radi obavljanja poslova i radnih zadataka, a s obzirom na funkcionalni i teritorijalni princip organizovanja, u Centru će biti formirani sektori i službe, kao što je prikazano na šemi 2.1.2.

Sl. 2.1.2.

Zbog specifičnosti u organizovanju i realizaciji srednjeg stručnog obrazovanja, a radi neophodnosti učešća socijalnih partnera u strukturiranju i finansiranju stručnog obrazovanja, nužno je osnovati Centar Republike Crne Gore za srednje stručno obrazovanje kao samostalnu instituciju socijalnog partnerstva. Centar bi osnovali socijalni partneri: Vlada Republike Crne Gore, Ministarstvo prosvjete i nauke, Ministarstvo rada, Ministarstvo finansija, Zavod za zapošljavanje, Privredna komora, Sindikat, preduzeća, školske vlasti i drugi.

Centar će obavljati poslove i radne zadatke koji se odnose na srednje stručno obrazovanje omladine i odraslih, i to: pripremanje stručnih zadataka o pitanjima iz nadležnosti Savjeta za srednje stručno obrazovanje, odnosno Savjeta za obrazovanje odraslih, praćenje, analizu i razvijanje stručnog obrazovanja, pripremanje jedinstvenih standarda zanimanja uporedivih sa standardima evropskih zemalja, pripremanje standarda znanja, pripremanje nastavnih planova i programa, istraživanje u oblasti stručnog obrazovanja, koordinaciju rada sa socijalnim partnerima i drugim institucijama.

2. 1. 1. 1. Savjetodavni organi

Radi depolitizacije i deregulacije sistema značajan deo ovlašćenja i odgovornosti sa Ministarstva prenosi se na stručno-savjetodavne organe. Time će se donošenje primarnih stručnih odluka prenijeti na ekspertski nivo. Odluke prema Knjizi promjena donosiće sljedeća stručno-savjetodavna tijela: Savjet Republike Crne Gore za opšte obrazovanje, Savjet Republike Crne Gore za srednje stručno obrazovanje i Savjet Republike Crne Gore za obrazovanje odraslih. Savjet Republike Crne Gore za opšte obrazovanje imenovala bi Vlada Republike Crne Gore na prijedlog Ministarstva prosvjete i nauke i Univerziteta Crne Gore od istaknutih stručnjaka za odgovarajuće nivoe i oblasti obrazovanja, naučnih radnika, profesora univerziteta, predstavnika sindikata, odnosno predstavnika nacionalnih i etničkih grupa. Savjet Republike Crne Gore za srednje stručno obrazovanje imenovala bi Vlada od stručnjaka koji se biraju po principu socijalnog partnerstva. Savjet Republike Crne Gore za obrazovanje odraslih imenovala bi Vlada takođe od stručnjaka koji se biraju po principu socijalnog partnerstva.

Savjeti odlučuju o stručnim pitanjima koja se odnose na: obrazovne ciljeve, sadržaj nastavnih programa, standarde kvalifikacija, kataloge znanja, standarde znanja, odobravanje udžbenika i obrazovnih materijala i drugim stručnim pitanjima vezanim za rad obrazovnih ustanova. Savjeti takođe predlažu ministru prosvjete i nauke odluke o administrativnim, tehničkim i organizacionim pitanjima, kao što su: standardi školskog prostora, nastavnih sredstava i opreme. Savjeti daju i mišljenje o opštim pitanjima obrazovanja, pružaju stručnu pomoć u izradi zakonske regulative, prate i ocjenjuju stanje i razvoj obrazovanja sa gledišta potreba, mogućnosti, kvaliteta i međunarodne uporedivosti. Odluke savjeta o stručnim pitanjima potpisuje ministar, ali bez prava da utiče na stručni sadržaj odluke. O prijedlozima odluka o opštim, administrativnim, tehničkim i organizacionim pitanjima odluku donosi i potpisuje ministar na prijedlog savjeta za obrazovanje. Administrativne, tehničke i stručne poslove iz nadležnosti savjeta obavljaju stručne službe Ministarstva, Centra Republike Crne Gore za opšte obrazovanje i Centra Republike Crne Gore za srednje stručno obrazovanje.

Radi efikasnijeg obavljanja poslova iz svoje nadležnosti, Savjet Republike Crne Gore za opšte obrazovanje će od stručnjaka odgovarajućeg profila formirati sljedeće stručne komisije: Komisija za predškolsko vaspitanje i obrazovanje, Komisija za osnovno obrazovanje, Komisija za opšte srednje obrazovanje, Komisija za obrazovanje djece sa posebnim potrebama i Komisija za obrazovanje pripadnika nacionalnih i etničkih grupa.

2. 1. 2. Lokalni nivo

Da bi lokalna samouprava mogla ostvarivati pravo i obavezu osnivanja, upravljanja, obezbjeđivanja razvoja i praćenja rada obrazovnih ustanova, potrebno je da se organ lokalne samouprave nadležan za poslove obrazovanja kadrovski i organizaciono osposobi i profesionalizuje. Organ lokalne samouprave imaće obavezu da u obrazovnim ustanovama čiji je osnivač primjenjuje državnu pravnu regulativu, finansira održavanje školskih objekata, vodi socijalnu brigu o učenicima (prevoz, školski obroci, zdravstvena zaštita) i sufinansira investicije i materijalne troškove. Organ lokalne samouprave takođe ima obavezu da primjenjuje nastavne planove i programe koje su donijeli savjeti za obrazovanje, kao i standarde propisane zakonom. Organ lokalne samouprave ima pravo da u saradnji sa obrazovnim ustanovama predlaže savjetima za obrazovanje, i Ministarstvu dio nastavnih sadržaja od posebnog interesa za lokalnu zajednicu.

2. 1. 3. Institucionalni nivo

Obrazovne ustanove u državnj svojnini osniva država i jedinica lokalne samouprave. Osnivačka prava države neophodno je prenijeti na jedinice lokalne samouprave za predškolske ustanove, osnovne umjetničke škole, ustanove za osnovno obrazovanje odraslih i na dio osnovnog obrazovanja. Osnivačka prava za opšte srednje, srednje stručne škole, ustanove za obrazovanje djece sa posebnim potrebama, ustanove za obrazovanje odraslih za nivoe poslije osnovnog obrazovanja, kao i dio osnovnog obrazovanja zadržaće država. Izuzetno, od prethodnog rješenja, srednju stručnu školu mogu osnovati zajednice opština ili regije prema svojim potrebama i materijalnim mogućnostima.

Predškolskom ustanovom, odnosno školom upravljaće upravni, odnosno školski odbor koji ima od 9 - 13 članova. Školski odbori predstavljaju jedan od vidova funkcionisanja javnog sistema obrazovanja u Grnoj Gori.

Predškolskom ustanovom, odnosno školom, čiji je osnivač jedinica lokalne samouprave, upravljaće upravni, odnosno školski odbor sastavljen od predstavnika nastavnika, roditelja, lokalne zajednice i Ministarstva, po modelu: 4+2+2+1 (4 člana bira nastavničko vijeće tajnim glasanjem, 2 člana savjet roditelja, 2 člana organ lokalne samouprave i 1 člana Ministarstva).

Upravni, odnosno školski odbor imaće nadležnosti i odgovornosti koje se prvenstveno odnose na: izbor i razrješenje direktora, odobravanje programa razvoja, donošenje godišnjeg programa rada, odlučivanje po žalbama učenika, roditelja i zaposlenih i na druge poslove u skladu sa zakonom.

Predškolskom ustanovom, odnosno školom rukovodi direktor, kao pedagoški rukovodilac i poslovodni, odnosno izvršni organ. Direktora, na osnovu javnog konkursa, bira i razrješava upravni, odnosno školski odbor. U postupku izbora direktora članovi upravnog, odnosno školskog odbora iz reda nastavnika imaju imperativni mandat. Upravni, odnosno školski odbor bira direktora po pribavljenom rezultatu tajnog glasanja nastavničkog vijeća o kandidatima, odnosno po pribavljenom mišljenju savjeta roditelja i organa lokalne samouprave. Ministar, poslije izbora direktora od strane školskog odbora, daje saglasnost na izbor

direktora. Ako ministar ne da saglasnost na izbor direktora, vršioca dužnosti do izbora direktora, a najduže na jednu godinu, postavlja školski odbor od kandidata koji su se javili na konkurs ili iz reda zaposlenih nastavnika.

Direktor planira, organizuje, koordinira i rukovodi radom predškolske ustanove, odnosno škole, priprema planove razvoja i nacrt godišnjeg plana rada, utvrđuje sistematizaciju radnih mjesta uz pribavljeno mišljenje organa lokalne samouprave i saglasnost Ministarstva, odgovara za realizaciju nastavnog plana i programa i obavlja druge poslove u skladu sa zakonom.

Predškolskom ustanovom, odnosno školom, čiji je osnivač država, upravljaće upravni, odnosno školski odbor sastavljen od predstavnika nastavnika, roditelja, Ministarstva i lokalne zajednice, odnosno predstavnika učenika i poslodavaca (samo za srednje, odnosno srednje stručne škole), po modelu: 4 + 2 + 2 + 2 + 2 + 1 (4 člana bira nastavničko vijeće tajnim glasanjem, 2 člana savjeta roditelja, 2 člana Ministarstva, 2 predstavnika poslodavaca, 2 predstavnika zajednice učenika /III i IV razred/ i 1 član lokalne zajednice).

Predložena struktura, način imenovanja i nadležnosti upravnog, odnosno školskog odbora omogućit će uravnoteženost političkog i centralnog, s jedne, i profesionalnog i lokalnog upravljanja, s druge strane, odnosno transparentno podjelu odlučivanja i odgovornosti, tj. zadovoljenje i usklađivanje interesa svih učesnika, i realizatora i korisnika, u obrazovanju, što će doprinijeti poboljšanju kvaliteta.

U osnovi predloženog načina izbora, odnosno predloženih ovlaštenja i odgovornosti direktora je intencija da direktor za svoj rad bude odgovoran neposrednim izvođačima vaspitno-obrazovnog procesa koji organizuje, odnosno korisnicima obrazovanja.

Vaspitno-obrazovnom ustanovom u mješovitoj svojini upravljaju vlasnici kapitala.

Vaspitno-obrazovnom ustanovom u privatnoj svojini upravlja osnivač.

2. 1. 3. 1. Savjetodavni organi

Radi ostvarivanja javnog interesa i prava te i većeg uticaja na obrazovanje, po načelu partnerstva u predškolskim ustanovama, odnosno školama formiraće se savjeti roditelja, kao konsultativni organi predškolske ustanove, odnosno škole. Savjet će birati roditelji na način i u postupku utvrđenom statutom predškolske ustanove, odnosno škole. Svaka predškolska ustanova, odnosno škola imaće savjet roditelja čiji će broj članova zavisiti od broja učenika. U savjet će biti birani roditelji učenika različitih razreda. Savjet roditelja ima pravo da bira članove upravnog, odnosno školskog odbora, kao i pravo da daje mišljenje za izbor direktora škole. Savjet daje mišljenje prilikom donošenja odluka o pitanjima koja se tiču prava učenika. Škola će savjetu ponuditi program pedagoške obuke roditelja. Za svoj rad savjet koristi prostorije škole.

2. 2. Privatne škole i predškolske ustanove

- U Republici Crnoj Gori zakonom treba omogućiti otvaranje privatnih predškolskih ustanova i škola na svim nivoima.
- Uvodjenje privatnog školstva kod nas treba da ima za cilj obogaćivanje ponude, odnosno veći izbor prava na vaspitanje i obrazovanje u skladu sa željama roditelja, odnosno afinitetom njihove djece.
- Pravni položaj privatne škole i predškolskih ustanova treba da bude u skladu sa odredbama međunarodnih deklaracija i konvencija koje je potpisala naša država, a prije svega da bude u službi interesa Republike Crne Gore.
- Država finansijski pomaže rad predškolskih ustanova i privatnih škola koje rade po programima za koje nadležni prosvjetni organ utvrdi da zadovoljavaju standard primjeren standardu programa u javnim vrtićima i školama. Privatni vrtići i škole, za koje odgovarajući organ utvrdi da im programi zadovoljavaju standard primjeren javnim školama, država finansira sa najmanje 70% troškova (plate i materijalni troškovi) po učeniku u javnoj školi.
- Donacije ulaze u ukupan prihod škole i namjenski se koriste.
- Obrazovanje koje se stiče u privatnim školama, mora obezbjedjivati priznavanje svjedočanstava iz tih škola, odnosno mora imati javnu vrijednost.
- Privatnim vaspitanjem i obrazovanjem treba omogućiti prohodnost na javno vaspitanje i obrazovanje, kako u vertikalnom tako i u horizontalnom smislu.
- Privatne osnovne škole se ne finansiraju ako ugrožavaju postojanje javnih osnovnih škola na odredjenom području.
- Strani državljani i države mogu osnovati privatne škole u postupku predviđenom za domaća pravna i fizička lica.
- Država mora imati uvid i kontrolu nad sistemom privatnog obrazovanja

2. 3. Nadzor u sistemu vaspitanja i obrazovanja

- Reformisani sistem obrazovanja zahtijeva i transformaciju u oblasti postojećeg sistema nadzora.
- Sistem vrednovanja znanja kroz standardizovane zadatke i eksterne provjere znanja, potreba i obaveza nastavnika za permanentnim obrazovanjem i stalnim usavršavanjem, nova metodologija u izradi i primjeni nastavnih planova i programa, akcentovanje pedagoško-instruktivnog rada u nastavnom procesu, podizanje kvaliteta obrazovanja kao nacionalni imperativ podrazumijeva kontrolu postignuća usvojenih standarda znanja učenika, kontrolu uspješnosti nastavnika pojedinačno, evaluaciju kvaliteta nastavnog procesa itd. Promjena vaspitno-obrazovnog sistema (decentralizacija, deregulacija, demokratizacija) pretpostavlja i definisanje nacionalnih standarda postignuća učenika, a samim tim se nameće potreba kontrole kvaliteta na nacionalnomj nivou, i po jasno definisanim standardima.

-
- Prosvjetni savjetnici imaju savjetodavnu i razvojnu funkciju a funkcija inspekcijskog nadzora zadržava se u domenu sprovođenja zakona i drugih propisa. Primjenu cjelokupne pravne regulative u oblasti obrazovanja kontrolisat će manji broj (5-10) prosvjetnih inspektora za propise, organizovani kao samostalni organ uprave od strane Vlade Republike Crne Gore pod nazivom Inspektorat Republike Crne Gore za obrazovanje.
 - Prosvjetni savjetnici, kao savjetodavno-razvojna služba biće formirani u okviru centara za obrazovanje.

2. 4. Nastavni kadar

Inicijalno školovanje nastavnika i njihovo stručno usavršavanje potrebno je uskladiti sa promjenama u obrazovanju Republike Crne Gore. Kada je u pitanju inicijalno obrazovanje potrebno je:

- Studije vaspitača za rad u predškolskim ustanovama produžiti na šest semestara, odnosno tri godine.
- Medicinsko osoblje koje se priprema za rad u jaslicama (usmjerenje u srednjoj školi) treba da se obrazuje iz pedagoške grupe predmeta, a da se vaspitači koji se pripremaju za rad u jaslicama (stariji jasleni uzrast) više obrazuju iz oblasti njege, zdravstvene zaštite i preventive.
- Na katedri za obrazovanje vaspitača stipendijama stimulisati upis i muškog pola.
- Uspostaviti tješnju saradnju između institucija koje se bave obrazovanjem nastavnika i vrtića, osnovnih i srednjih škola.
- Nastavni plan treba definisati na osnovu principa profesionalizacije poziva. Izbor predmeta treba da odgovara prirodi profesije.
- Umjesto statičkih programa treba se orijentisati na dinamički koncept programa nastavno-naučnih disciplina (unositi dopune i izmjene u cilju podizanja kvaliteta programa i njegovog osavremenjavanja po principu kreditnog sistema).
- Školovanje nastavnika za rad u osnovnoj školi mora biti prilagodjeno zahtjevu da nastavnici u razrednoj nastavi izvode nastavu u I ciklusu (I, II, III razred), u II ciklusu nastavnici u razrednoj nastavi i nastavnici predmetne nastave (IV, V, VI razred), a u III ciklusu (VII, VIII, IX razred) nastavnici predmetne nastave.
- Školovati što šire profile (od dvije i tri struke) na nastavničkim fakultetima.
- Orijentisati se na aktivno učenje, na ulogu "studenta istraživača", a pedagoške pojave upoznavati putem malih istraživačkih projekata.
- Povećati broj časova obrazovne prakse na najmanje 12 sedmica za nastavnike i 10 sedmica za vaspitače i na kvalitetniji način je organizovati (student u toku prakse mora uz sebe da ima stručno lice određeno od strane škole-mentora).
- Predvidjeti rješenja kompatibilna sa rješenjima u zemljama Evropske Unije za studente nenastavničkih fakulteta koji žele da rade u školi.
- Da se u perspektivi otvori postdiplomski studij na odsjeku za diplomirane učitelje.
- Na Univerzitetu Crne Gore otvoriti postdiplomske studije iz metodika odgovarajućih predmeta.

- Da se prije uvođenja devetgodišnje osnovne škole organizuje obuka budućim vaspitačima i nastavnicima za timski rad u učionici.
- Da se planiraju studijske posjete studenata nastavnčkih fakulteta srodnim fakultetima u inostranstvu i omogući im se slušanje nastave, kao i polaganje ispita, odnosno uključivanje naših nastavnčkih fakulteta u evropsku profesionalnu mrežu za obrazovanje nastavnika (TNTEE).
- U programe fakulteta koji školuju predmetne nastavnike treba uključiti i izborni kurs iz opšte andragogije.
- Lica koja su uključena u proces obrazovanja odraslih treba da imaju znanja iz andragoške didaktike, koja će steći organizovanjem specijalističkih kurseva i usavršavanjem

Kada je u pitanju usavršavanje nastavnog kadra, osim ranije pomenutih formiranja institucija koje će se baviti ovim poslom, potrebno je:

- Redefinisanje zakonske regulative u oblasti usavršavanja i napredovanja nastavnika preciziranjem mogućnosti napredovanja nastavnika i odgovarajućom materijalnom stimulacijom. U tom cilju treba uspostaviti listu kriterijuma na osnovu koje će vaspitačima i nastavnicima biti omogućeno napredovanje. Neki elementi koji bi uticali na napredovanje nastavnika i vaspitača bili bi: prisustvo seminarima, realizacija stečenih znanja u praksi, objavljivanje stručnih radova, rad sa djecom sa posebnim potrebama, učešće u naučno-stručnim skupovima, istraživačkim projektima, specijalizaciji i sl.
- Profesionalno usavršavanje priznati kao integralnu komponentu radnog opterećenja; u okviru zakonom utvrdjenog radnog vremena stručno usavršavanje mora naći isti tretman kao i nastavni rad.
- Pripravnički staž za nastavnike redefinisati i izmijeniti formu i sadržaj stručnog ispita.
- Opredijeliti redovna sredstva za usavršavanje nastavnog kadra.
- Potrebno je obezbijediti stručno usavršavanje kuvara, dijetetičara i nutricionista za rad u vrtićima.

Normu nastavnika ne treba dalje smanjivati, jer smo sa postojećim stanjem zemlja sa najmanjim normama časova za nastavnike.

2. 5. Prava i dužnosti učenika

O svim pravima i dužnostima učenika na početku školske godine škola mora obavijestiti kako učenike tako i njihove roditelje.

U procesu obrazovanja učenik ima određena prava kao i dužnosti. Škola treba da obezbijedi učeniku sljedeća prava:

- da na početku svake školske godine dobije "knjižicu" u kojoj ce biti jasno ispisana prava i dužnosti učenika,
- redovnu nastavu i druge oblike vaspitno-obrazovnih aktivnosti
- blagovremenu i pravu informaciju,
- poštovanje individualnih i razvojnih posebnosti,
- sudjelovanje u izradi "knjižice" koja sadrži njihova prava i obaveze,

- posebne pripreme za razne vrste takmičenja,
- zaštitu od svih vrsta nasilja u školi,
- obrazovanje u duhu tolerancije i poštovanja različitosti ljudi,
- organizovanje i rad odjeljenjske zajednice,
- izražavanje mišljenja i prosljeđivanje mišljenja upravi škole,
- predstavnika koji će učestvovati u radu nastavničkog i odjeljenjskog vijeća kada se raspravlja o pitanjima koja su od interesa za učenika,
- prigovor na način rada nastavnika,
- odsustvovanje u trajanju od 5 radnih dana u toku godine uz najavu,
- učestvovanje u kreiranju dijela nastavnog plana i programa (biranje tema seminarskog rada, literature).

Dužnosti učenika su da:

- redovno, marljivo i savjesno radi na usvajanju znanja i sticanju opšte kulture,
- poštuju i pridržavaju se školskih propisa, savjeta, uputstava i odluka nastavnika, direktora i školskih organa,
- imaju pristojno ophođenje prema nastavnicima,
- poštuju ličnost svojih drugova i njeguju smisao za drugarske i humane odnose,
- čuvaju školsku imovinu,
- njeguju čistoću i estetski izgled školskih prostorija,
- uredno pohađaju nastavu,
- blagovremeno pravdaju izostanke,
- ne ometaju predavanje nastavnika i rad u odjeljenju,
- ne napuštaju čas bez prethodno dobijenog odobrenja predmetnog nastavnika,
- sudjeluju u dežurstvu,
- poštuju pravila školskog, odnosno kućnog reda.

2. 6. Uloga roditelja u organizaciji škole

Škola sa roditeljima saraduje na roditeljskim sastancima na kojima se mogu dogovarati raznovrsni oblici saradnje. Na nivou škole organizovan je savjet roditelja koji će aktivno učestvovati u životu i radu škole. Savjet je konsultativno tijelo, koje vrši uvid u plan rada škole, odnosno vrtića i izvještaj direktora škole o njenom radu, raspravlja o izvještajima direktora o vaspitno-obrazovnoj problematici škole, raspravlja o pritužbama roditelja u vezi sa vaspitno-obrazovnim radom i upućuje ih školskom odboru na razmatranje. Savjet roditelja organizuje i sljedeće aktivnosti:

- angažuje stručnjake u skladu sa zadacima kulturne i javne djelatnosti škole, odnosno vrtića,
- organizuje i učestvuje u akcijama solidarnosti, akcijama sakupljanja sekundarnih sirovina i akcijama uredjenja okoline,
- učestvuje u održavanju školske sredine, estetskog i higijenskog uredjenja škole,
- učestvuje u rješavanju socijalnih problema djece (snabdijevanje udžbenicima, školskim priborom itd),
- organizuje i sprovodi saradnju sa društvenom zajednicom,

-
- učestvuje u organizaciji ljetovanja i zimovanja djece, raznih oblika rekreacije, boravka u prirodi itd.

Savjet roditelja ne može učestvovati u pitanjima koja se tiču izvođenja nastavnog plana i programa, stručnosti nastavnika i stručnih saradnika u školi, odnosno vrtiću.

Savjet roditelja može osnovati posebni fond škole. Sredstvima iz ovog Fonda raspolagalo bi ovo tijelo.

Na nivou škole obavezno je formiranje savjeta, a isti se može organizovati i na opštinskom i republičkom nivou.

Zakonom je potrebno regulisati pravo učešća roditelja u upravnom odboru predškolske ustanove.

2. 7. Finansiranje obrazovanja

2. 7. 1. Principi i izvori finansiranja

Vaspitanje i obrazovanje, tj. predškolsko, osnovno, srednje (opšte i stručno) i obrazovanje odraslih, uključujući i domove učenika, u Republici Crnoj Gori finansiraće se iz:

- budžetskih sredstava Republike i budžeta lokalnih samouprava,
- sredstava osnivača škola,
- sredstava državnih organa, udruženja i asocijacija,
- sredstava dobijenih od naručilaca usluga praktične nastave, odnosno od naknada poslodavaca za obavljenju praksu učenika,
- participacija za boravak djece u vrtićima i uplata odraslih za svoje školovanje,
- školarina u privatnim školama ,
- sredstava od prodaje sopstvenih proizvoda i intelektualnih i drugih usluga,
- prihoda od imovine,
- donacija, sponzorstava i drugih izvora,
- posebnih doprinosa za školstvo.

Rad javnih vrtića kao i javnih škola ne mogu finansirati političke partije.

Vrtići i škole finansijski posluju kao neprofitne organizacije.

2. 7. 2. Republički budžet

Iz sredstava republičkog budžeta za zaposlene u školstvu (osnivač država) obezbjeđuju se plate sa doprinosima i porezi, kao i druga lična primanja na osnovu sistematizacije i podjele radnih mjesta u skladu sa zakonom, normativima, standardima i sa kolektivnim ugovorom, kao i plate sa doprinosima i porezima i druga lična primanja za pripravnike.

Iz sredstava republičkog budžeta se obezbjedjuje dio sredstava za materijalne troškove škola i vrtića (osnivač država) u skladu sa normativima i standardima i za investiciono održavanje i obnovu nekretnina i opreme. Učešće lokalne samouprave u finansiranju materijalnih troškova i investiciono održavanje određuje zakon.

Iz sredstava republičkog budžeta se obezbjeduju sredstva za investicije u školske ustanove gdje je osnivač država.

Ako je osnivač školske ustanove lokalna samouprava, njeno finansiranje iz republičkog budžeta se utvrđuje ugovorom između lokalne samouprave i Vlade Republike Crne Gore.

2. 7. 3. Lokalna samouprava

Iz sredstava lokalne samouprave, u skladu sa normativima i standardima, obezbjedjuje se dio sredstava za materijalne troškove škola i vrtića (osnivač država), kao i investiciono održavanje. Učešće lokalne samouprave određuje zakon.

2. 7. 4. Privatne škole

Privatnim školama koje izvode javno važeće programe pripadaju sredstva iz republičkog, odnosno budžeta lokalne samouprave. Uslove za to propisuje zakon.

3. PREDŠKOLSKO VASPITANJE I OBRAZOVANJE

3. 1. Principi vaspitno obrazovnog rada u predškolskim institucijama

1. Princip demokratičnosti i pluralizma
 - Omogućiti svakom djetetu da se uključi u jedan od programa predškolskog vaspitanja i obrazovanja. Roditelji imaju prava da odaberu program za svoje dijete u skladu sa njegovim interesovanjima i potrebama.
 - Teba omogućiti djeci da samostalno biraju i da se razvijaju u skladu sa svojim mogućnostima.
2. Princip saradnje sa društvenom sredinom
 - Predškolske institucije obogaćuju i dopunjavaju plan aktivnosti u saradnji sa institucijama i pojedincima iz okruženja.
3. Princip održavanja ravnoteže između različitih aspekata fizičkog i mentalnog razvoja djeteta.
 - Institucije predškolskog vaspitanja i obrazovanja treba da ostvaruju mogućnosti za različite aktivnosti koje utiču na djetetov fizički i mentalni razvoj.

3. 2. Ciljevi

Opšti cilj predškolskog vaspitanja i obrazovanja je da doprinese razvoju djeteta predškolskog uzrasta, tako što će mu pružiti uslove i podsticaje da razvije svoje sposobnosti i svojstva ličnosti, da proširuje iskustva i izgrađuje saznanja o sebi i drugim ljudima u svijetu. Da bi se taj cilj ostvario, potrebno je:

- stvaranje uslova za smisao življenje, za učenje i razvoj sve djece,
- razvijanje djetetovih postignuća i potencijala, sposobnosti i vještina i postizanje optimalnog sklada među njima,
- razvijanje sposobnosti za otkrivanje i ovladavanje sobom,
- razvijanje odnosa i izgrađivanje saznanja o drugima,
- otkrivanje svijeta i izgrađivanje znanja o njemu,
- razvijanje sposobnosti za međusobno dogovaranje, uvažavanje razlika za saradnju u grupama,
- podsticanje radoznalosti, istraživačkog duha, mašte i samostalnog mišljenja,
- razvijanje samostalnosti u sticanju higijenskih navika i briga za zdravlje.

3. 3. Program javnog predškolskog vaspitanja - vrste programa i trajanje

Potrebno je omogućiti razvoj različitih programa u skladu sa ciljevima predškolskog

vaspitanja i time poboljšati kvalitet vaspitno-obrazovnog rada, jer je dosadašnji programski okvir bio krajnje didaktiziran i unificiran, te nije omogućavao djeci i roditeljima izbor.

Vaspitno-obrazovni programi moraju uvažavati karakteristike razvoja djeteta određenog uzrasta.

Zbog toga treba da se na osnovu opšte programske koncepcije razviju posebni i specijalizovani programi. Posebni programi obuhvataju kompenzacione i razvojne programe.

Posebним razvojnim programom predškolskog vaspitanja i obrazovanja utvrđuju se oblici i sadržaji vaspitno-obrazovnog rada za djecu u razvojnim grupama odnosno za djecu koja imaju teže smetnje u psihofizičkom razvoju.

Djeca sa lakšim smetnjama biće uključena u redovne integracione grupe gdje će, pored zajedničkog programa biti realizovani i individualni programi za ovu djecu.

Specijalizovanim programima treba da se utvrđuju sadržaji vaspitno-obrazovnog rada iz: muzičke, baletske, likovne umjetnosti, ritmike, sporta i rekreacije, lutkarstva, stranih jezika (posebno engleskog) i drugih oblasti koje su u funkciji zadovoljavanja posebnih interesovanja djece, njihovih roditelja, odnosno staratelja.

Biće posebno koncipiran i program za romsku djecu. Romskoj djeci kompenzacionim programima, stručnim angažovanjem i materijalnim ulaganjima treba posvetiti posebnu pažnju.

Treba da se razviju prigodni i povremeni programi kao što su: dječji vrtić u prirodi i programi turističkog karaktera.

S obzirom na trajanje, javni vrtići će izvoditi dnevne, poludnevne i kraće programe.

- cjelodnevni program u trajanju od 6 do 10 sati;
- poludnevni program od 4 do 6 sati;
- kraći program od 3 do 4 sata;
- specijalizovani program u trajanju od 3 do 4 sata.

Ponuda programa i trajanje boravka djece u predškolskim ustanovama moraju biti primjereni predviđenoj individualizaciji i diversifikaciji potreba djece i odraslih.

U skladu sa prijedlogom da obavezno osnovno obrazovanje traje devet godina, potrebno je da program za prvi razred bude adekvatan prelaz iz predškolskog vaspitanja i obrazovanja u osnovnu školu. Taj, posebno koncipiran program, će se realizovati u predškolskim i osnovnoškolskim ustanovama, a realizovaće ga vaspitač i učitelj.

3. 4. Strani jezik

S obzirom na pozitivna iskustva u dosadašnjoj realizaciji programa stranog jezika (engleski) i povratne informacije roditelja smatramo da je fakultativno pohađanje stranog jezika u predškolskim ustanovama primjereno i funkcionalno rješenje.

U skladu sa mogućnostima, treba težiti ka što većoj zastupljenosti stranog jezika u predškolskim ustanovama u Republici Crnoj Gori.

3. 5. Formiranje grupa

Potrebno je:

- postepeno smanjivati broj djece u grupama, a u cilju kvalitetnijeg rada smanjiti i broj djece po jednom vaspitaču.
- postepeno omogućiti uključivanje što većeg broja djece u predškolske programe (širenje prostornih kapaciteta).

Tabela: 1.: Prijedlog optimalnog odnosa broja djece i vaspitača

Uzrast	Broj djece u grupi i broj osoblja							
	8	12	14	18	20	24	28	30
od 1-2 godine	4:1	6:1						
od 2-3 godine		6:1	7:1					
mješovita grupa jaslice	4:1	6:1						
od 3-4 godine				9:1	10:1			
od 4-5 godina				9:1	10:1	12:1	14:1	
od 5-7 godina						12:1	14:1	15:1

[Normativ kojim je zakonskim putem regulisano brojno stanje po grupi je dobar. Međutim zbog postojećih uslova, može se dozvoliti povećanje broja djece u vaspitnim grupama kako bi veći broj djece \(oko 20% više\) bio obuhvaćen predškolskim vaspitanjem i obrazovanjem.](#)

3. 6. Djeca sa posebnim potrebama

3. 6. 1. Nadarena djeca

S obzirom na činjenicu da i talentovana djeca pripadaju kategoriji djece sa posebnim potrebama, treba istaći da kod nas, za sad, ne postoje posebni programi za rad sa ovom djecom. Predlaže se priprema specijalizovanih programa i individualizovanog rada sa nadarenima, uz angažovanje posebnih stručnjaka iz vrtića i van ustanove. U cilju efikasnijeg rada sa ovom djecom potrebna je i posebna edukacija vaspitača kroz stručno usavršavanje.

3. 6. 2. Djeca sa razvojnim teškoćama

Potrebno je:

-
- djeci sa teškoćama u razvoju omogućiti razvoj u skladu sa njihovim mogućnostima, potrebama i interesovanjima;
 - uključivanje djece sa lakšim teškoćama u razvoj u redovne grupe vrtića (bar dvoje djece sa teškoćama u razvoju u jednu vaspitnu grupu);
 - za praćenje ove djece i pružanje pomoći roditeljima i vaspitačima neophodno je angažovati postojeće stručne saradnike iz vrtića (psihologe, pedagoge, defektologe, logopede). Ukoliko u vrtiću nema stručnog saradnika, potrebno je uključiti stručnjake iz drugih specijalizovanih institucija;
 - formiranje novih razvojnih grupa pri vrtićima (gdje za to postoje uslovi) za djecu sa težim smetnjama u razvoju;
 - na osnovu procjena stručne komisije o stepenu oštećenja djeteta koje integrišemo, ukupan broj djece u grupi se smanjuje po preporuci komisije.

Neophodno je organizovati dodatnu edukaciju vaspitača i roditelja za rad sa djecom sa posebnim potrebama u razvoju kroz permanentno usavršavanje.

3. 7. Organizacija dnevnih aktivnosti

Savremena koncepcija vaspitanja i obrazovanja podrazumijeva demokratizaciju ukupnih odnosa u realnom društvenom kontekstu.

Otvoreni sistem vaspitanja i obrazovanja, koji se kod nas realizuje već nekoliko godina na osnovama programa »Korak po korak«, dobra je podloga za raznolikost, slobodu, kreativnost i široku otvorenost vaspitno-obrazovnog procesa predškolske ustanove i oblika njenog djelovanja.

Polazište ovog programa je dijete kao konkretno i dinamično biće.

Zbog toga se predlaže kompleksniji i otvoreniji pristup cjelokupnoj organizaciji predškolskog vaspitanja i obrazovanja, uzimajući u obzir posebnost svakog djeteta.

Predškolsko vaspitanje i obrazovanje treba da je komplementarno sa vaspitanjem u porodici. Roditelj je važna karika u vaspitno-obrazovnom procesu. Funkcionisanje vrtića i redoslijed, odnosno organizacija dnevnih aktivnosti mora uvažavati potrebe i mogućnosti svakog roditelja.

U organizaciji dnevnih aktivnosti nužno je planirati termin za učešće roditelja. Oni mogu predlagati, učestvovati kao posmatrači, planeri ili realizatori pojedinih vaspitno-obrazovnih aktivnosti.

Rad po centrima interesovanja organizuje vaspitač na osnovu individualnih interesovanja, potreba i mogućnosti djeteta, nudeći materijale i sredstva u struktuiranoj sredini za učenje, pružajući djeci logistiku, ali nikako ne izvlačeći sam zaključke. Vaspitač ne propisuje kvantitet iskustava koje dijete treba da usvoji kroz određenu aktivnost. Dijete je samostalno u tome koliko će i koje novo iskustvo usvojiti.

Otvoreni sistem vaspitanja podrazumijeva i primjenu aktivnih metoda učenja koje se ne mogu uvijek organizovati u prostorijama vrtića, tako da se dobar dio tih aktivnosti realizuje u lokalnoj i široj sredini, kroz izlete, posjete ustanovama, iz kojih dijete može da uči.

Sve ove aktivnosti moraju biti dio realnog konteksta u kome djeca žive, a nikako izolovane i parcijalizovane, jer dijete "uči ono što živi".

3. 8. Praćenje, planiranje i evaluacija

Planiranje vaspitno-obrazovnog rada je kontinuiran proces. Ono isto toliko slijedi praktičan rad u grupi i evaluaciju koliko im i prethodi.

Planiranje vaspitno-obrazovnog rada, praćenje i evaluacija nijesu samo bitne pretpostavke uspješne prakse, već su uključeni u sve oblike, kako indirektno tako i direktne vaspitne intervencije, u organizaciju života i sam rad u grupi. Planiranje se odvija na nivou vaspitne grupe, manje grupe djece i pojedinog djeteta.

Način planiranja je uslovljen opštom koncepcijom vaspitanja, ali i organizacijom ukupnog života u ustanovi, dužinom boravka djece u ustanovi, načinom grupisanja djece, strukturom prostora i učešćem roditelja.

Tematsko planiranje, rad po projektima ili centrima interesovanja, saglasno je sa osnovnim pretpostavkama i koncepcijom vaspitanja i obrazovanja u ovim Osnovama programa. Moguće je organizovati vaspitno-obrazovni rad, a samim tim i planiranje slijedeći disciplinarni pristup po oblastima, posebno ako se aktivnosti iz više različitih područja ili različiti materijali i aktivnosti u okviru iste oblasti nude kao izbor djeci.

Novim načinom rada vaspitač nije samo realizator programa, već i njegov kreator. U procjeni napredovanja djece, a kao dobra podloga za usmjeravanje pažnje na individualnosti je činjenica da se na samom početku od dolaska u vrtić dobijaju od roditelja osnovni podaci o djeci. Tokom vaspitno obrazovnog procesa zaokružuje se slika o pojedinom djetetu, što pruža mogućnost evaluacije postizanja ciljeva programa i napretka djeteta. U tu svrhu kortiste se zapažanja vaspitača i stručnih saradnika, i primjenjuju se različite tehnike praćenja (check-liste, upitnici, skale procjene, intervjui). Praćenje napretka djeteta i evaluacija programa uključuje i druge indikatore- likovne radove, traženje talenata, npr. za muziku, a sve u interesu cjelokupnog razvoja djeteta.

Vaspitači prate svoj sopstveni rad putem samoevaluacije

U planiranju, kao i u praktičnom radu u grupi, važnije od opredjeljivanja za neke od navedenih pristupa je da se dosljedno slijedi ciklus: posmatranje, planiranje, direktne i indirektno intervencije vaspitača i praćenje i procjena efekata intervencije. Postavljajući određene ciljeve, težimo njihovom ostvarivanju. Procjena odnosa između namjera, vaspitnog djelovanja i efekata do kojih dolazimo - suština je samoevaluacije.

Svaki oblik spoljašnje evaluacije ima smisla samo ako pomaže samoevaluaciju i samouvid. Evaluacija je način podsticanja profesionalnog razvoja, sastavni dio učenja i usavršavanja odraslih. Ako je cilj podsticanje smislaonog učenja kod djece, onda je podržavanje i stimulisanje svijesti o sopstvenom znanju jedan od bitnih zadataka vaspitača.

3. 9. Osnivanje i finansiranje

Kad je u pitanju osnivanje, ne predlažu se izmjene u odnosu na sadašnje stanje. Bliže propise o upravljanju određivaće osnivač.

U sistem finansiranja javnih predškolskih ustanova u Republici Crnoj Gori, pored Ministarstva prosvjete i nauke (koje finansira bruto prihode radnika predškolskih ustanova, amortizaciju i dio materijalnih troškova), uključiti i lokalnu samoupravu, naročito u dijelu koji se odnosi na materijalne troškove, investiciono održavanje i izgradnju novih prostornih kapaciteta. Pitanje poreza na zemljište komunalije i utrošak vode lokalna samouprava reguliše posebnim aktom.

U ovoj fazi tranzicije neophodno je očuvati i proširiti mrežu i kapacitete javnih vrtića kako bi bio obuhvaćen što veći broj djece. Potrebno je stimulisati zdravu konkurenciju u cilju obezbjeđivanja različitih ponuda i mogućnosti izbora, a država mora postaviti standarde odnosno kriterijume za stimulisanje razvoja privatne ponude. Nužno je sufinansiranje akreditovanih programa privatnih vrtića iz javnih finansija sa 70%.

U cilju stvaranja jednakih uslova za svu djecu, potrebno je razraditi skalu plaćanja na osnovu materijalnog i socijalnog statusa porodice, koja bi išla od potpunog oslobađanja plaćanja do utvrdjenog maksimuma.

3. 10. Pedagoška dokumentacija

Svaka predškolska ustanova ima obavezu da neposredni vaspitno-obrazovni proces registruje u, za to predviđenoj, pedagoškoj dokumentaciji. Vođenje evidencije u predškolskoj ustanovi regulisano je članom 44 Zakona o predškolskom vaspitanju i obrazovanju.

Kao zakonsku obavezu za predškolsku ustanovu treba ustanoviti i sljedeće:

- Izrada godišnjeg programa vaspitno-obrazovnog rada ustanove i
- Izrada izvještaja o radu za proteklu školsku godinu.

Radna knjiga je dokument čiji obrazac nije prilagodjen zahtjevima nove obrazovne tehnologije, pa ga je potrebno izmijeniti.

U kontekstu promjena prilagoditi obrazac za knjigu rada vaspitača i knjigu rada medicinske sestre.

Ljetopis ustanove treba posebno propisati.

4. OSNOVNO OBRAZOVANJE

4. 1. Principi

Osim principa na kojima treba da počiva čitav obrazovni sistem Republike Crne Gore, navodimo i sljedeće koji se posebno odnose na osnovnu školu:

- Princip obaveznosti osnovnog obrazovanja (ali ne i pohađanja škole)
- Besplatno školovanje
- Davanje prednosti kvalitetu obrazovanja u odnosu na kvantitet znanja
- Princip razvoja svih aspekata ličnosti
- Princip omogućavanja uspješnog završetka osnovne škole i nastavak školovanja
- Princip saradnje učenika, nastavnika i roditelja
- Princip integracije i posebne brige za učenike sa posebnim potrebama
- Princip autonomnosti nastavnika.

4. 2. Ciljevi

- Obezbeđivanje opšteg obrazovanja cjelokupnom stanovništvu,
- vaspitanje kreativnih ličnosti širokih vidika i podsticanje njihovog fizičkog, umnog, estetskog i moralnog razvoja;
- ovladavanje osnovama opšteg obrazovanja uporedivim sa odgovarajućim obrazovanjem u Evropi na kojima će se temeljiti doživotno učenje i samoobrazovanje,
- razvijanje kritičkog mišljenja, samostalnosti i zainteresovanosti za nova znanja,
- osposobljavanje za samostalno rasuđivanje i učešće u društvenom životu,
- sticanje opštih i upotrebljivih znanja koja omogućavaju samostalno, efikasno i kreativno suočavanje sa društvenom i prirodnom okolinom,
- omogućavanje razvoja ličnosti učenika u skladu sa njegovim sposobnostima i zakonitostima razvoja,
- vaspitavanje za poštovanje nacionalnih vrijednosti, istorije i kulture kao i za uvažavanje kulturnih i ostalih osobenosti drugih naroda,
- vaspitavanje za međusobnu toleranciju, poštovanje različitosti i saradnju sa drugima, poštovanje prava čovjeka i osnovnih sloboda i time razvijanje sposobnosti za život u demokratskom društvu,
- usvajanje znanja o osnovnim zakonitostima prirode, razvoja društva i ljudskog zdravlja,
- razvijanje demokratskih stavova, tolerancije i kooperacije (u školi i izvan nje),
- uvažavanje individualnosti djeteta,

-
- formiranje i podsticanje zdravog načina života i odgovornog odnosa prema prirodnoj okolini.

4. 3. Trajanje osnovne škole

- Osnovno (obavezno) obrazovanje produžava se na devet godina.
- Obavezno školovanje produžavamo naniže, što znači da djeca ulaze u osnovnu školu jednu godinu ranije. Tačnije, u školu se upisuju djeca koja će u kalendarскоj godini napuniti šest godina.
- Zakonom treba predvidjeti i mogućnost odlaganja upisa djeci za jednu godinu, ako za to postoje opravdani razlozi.

4. 4. Ciklusi i izvodenje nastave u njima

Buduća devetogodišnja osnovna škola biće podijeljena na tri ciklusa, od kojih će svaki trajati po tri godine. Prelasci između obrazovnih ciklusa su približno usklađeni sa prelazima između razvojnih stupnjeva djeteta. Osim toga, za svaki ciklus moguće je odrediti globalno razvojne i vaspitno-obrazovne ciljeve, postavljene kao standarde znanja (koji bi odgovarali standardima razvijenih evropskih zemalja). Na ovaj način bi bile uvažene individualne razlike u brzini i načinu razvoja djeteta. Nastavu u prvom ciklusu izvodio bi jedan nastavnik u razrednoj nastavi iz svih predmeta, dok bi u prvom razredu (uzrast od oko 6. godina djeteta), po pravilu, uz njega nastavu izvodio i vaspitač u trajanju od pola radnog vremena. U drugom ciklusu postepeno bi se u rad s učenicima uključivali predmetni nastavnici. Tako bi u četvrtom razredu, nastavu stranog jezika izvodio predmetni nastavnik ili dodatno kvalifikovan, nastanik u razrednoj nastavi, a nastavu iz ostalih predmeta izvodio bi nastavnik u razrednoj nastavi. U petom razredu predmetna nastava bila bi iz stranog jezika, a mogla bi biti organizovana i iz likovne, muzičke kulture i fizičkog vaspitanja. Konačno, nastava u šestom razredu bila bi organizovana po nastavno-vaspitnim oblastima, tj. bila bi grupno-predmetna. Nastavu bi izvodili predmetni nastavnici i nastavnici u razrednoj nastavi. U trećem ciklusu nastavu bi izvodili predmetni nastavnici.

4. 5. Upis u osnovnu školu

Zbog informisanja roditelja i za utvrđivanje uslovnog upisa potrebno je utvrđivanje sposobnosti.

4. 6. Nastavni planovi i programi

1. Nastavni plan čine: a) predmeti obavezni za sve učenike - 80 odsto fonda časova; b) izborni predmeti - 20 odsto ukupnog fonda časova (koje je na prijedlog Stručnog savjeta odobrilo Ministarstvo prosvjete i nauke),

-
2. Stručni savjet utvrđuje programske sadržaje za 80 odsto ukupnog fonda časova kod svakog predmeta, lokalna samouprava prema svojim potrebama 10-15 odsto, a škola planira sadržaje za 5-10 odsto fonda nastavnih časova svakog predmeta. Programske sadržaje koje predviđaju regioni i škole, verifikuje Stručni savjet.

Program osnovne škole obuhvata obavezni i prošireni program koji nije obavezan za učenike, ali je škola, u skladu sa svojim mogućnostima, obavezna da ga ponudi.

U školi su obavezni sljedeći predmeti: maternji jezik, strani jezici, matematika, muzička kultura, likovna kultura, fizičko vaspitanje, geografija, istorija, biologija, fizika, hemija, građansko vaspitanje i informatika. Na područjima gdje se izučava srpski kao nematernalni jezik, problem veće opterećenosti djece riješiće se smanjivanjem fonda časova iz predmeta za koje se opredijele stručni predstavnici Albanaca u Republici Crnoj Gori.

U prvom i drugom vaspitno-obrazovnom ciklusu predmeti se mogu povezati i udružiti u predmetna područja (npr. prirodnih nauka, umjetnosti i tako dalje) koja se zasnivaju na upoznavanju struka, razvojnim specifičnostima djeteta u pojedinim starosnim periodima, metodama i oblicima rada.

Izborni predmeti izučavaju se u III vaspitno-obrazovnom ciklusu, tj. u VII, VIII i IX razredu. Učenici biraju predmete od onih koje škola ponudi, tako da pokriju 20% ukupnog fonda časova. Svaka škola je obavezna da ponudi drugi strani jezik kao izborni predmet. Listu izbornih predmeta i njihovih sadržaja odobriće ministarstvo nadležno za poslove prosvjete.

U prošireni program koji škola, prema svojim mogućnostima, može da ponudi, uključeni su:

- Produženi boravak namijenjen učenicima u prvom i drugom vaspitno-obrazovnom ciklusu. U okviru produženog boravka učenicima je obezbijedjeno čuvanje, u toku kojega se odvijaju različite sportske i kulturno-umjetničke aktivnosti, učenici rade domaće zadatke i ispunjavaju slične školske obaveze.
- Slobodne aktivnosti (kulturne, umjetničke, sportske, istraživačke, tehničke) omogućavaju učenicima da zadovolje svoja interesovanja.
- Fakultativna nastava

4. 7. Školski kalendar

Školsku godinu treba produžiti na najmanje 36 sedmica, odnosno najmanje 180 školskih dana.

Školska godina počinje prvog septembra. Za učenike postoje, po pravilu, tri raspusta: zimski od 24. decembra do 10. januara, prolječni od 10. do 17. aprila i ljetnji koji počinje u junu a završava se 31. avgusta. Škola, zbog specifičnosti u kojima radi, može da predloži i drugačiji kalendar rada. U tom slučaju njegovu

verifikaciju vrši ministarstvo nadležno za poslove prosvjete početkom svake školske godine.

4. 8. Sedmični fond časova

Prvi ciklus – I, II, III razred najviše 20 časova (broj časova raste od I do III razreda);
Drugi ciklus – IV, V, VI razred najviše 26 časova (broj časova raste od IV do VI razreda);
Treći ciklus - VII, VIII i IX razred najviše 30 časova (broj časova raste od VII do IX razreda)

Obavezni program za učenike uključuje nastavu obaveznih i izbornih predmeta, dane aktivnosti (dane kulture i prirode, radne akcije, dane sporta) i čas odjeljenjske zajednice.

4. 9. Časovna organizacija nastave

Za period od I do IV razreda ostaviti mogućnost fleksibilnije organizacije nastavnog časa. To znači, da učitelj može određenom predmetu posvetiti onoliko vremena koliko je trenutno potrebno i svrsishodno, a što će zavisiti od potreba određenog odjeljenja.

Dakle, djeca u prvom razredu treba da borave u školi tri sata i trideset minuta, a u drugom, trećem i četvrtom razredu četiri sata u toku kojih bi učitelji realizovali sadržaje obaveznih nastavnih predmeta predviđene Nastavnim planom i programom, kao i druge aktivnosti primjerene uzrastu, a usmjerene na postizanje ciljeva vaspitanja i obrazovanja. U četvrtom razredu čas stranog jezika trajao bi 45 minuta.

U dijelu nastave organizovane po nastavno-vaspitim oblastima (V i VI razred) i u predmetnoj nastavi (VII do IX razreda) školski čas bi i dalje trajao 45 min.

4. 10. Vrednovanje znanja

U I, II i III razredu učenici se opisno ocjenjuju. Uspjeh učenika iz pojedinih predmeta na kraju prvog ciklusa treba izraziti i brojčanom ocjenom. U IV, V i VI razredu ocjenjivanje bi, iz svih predmeta, bilo brojčano (skala ocjena od 1 do 5), ali bi ocjene bile i pismeno obrazložene. Od VII do IX razreda ocjenjivanje bi bilo samo brojčano (skala ocjena od 1 do 5).

Obavještenje o uspjehu dobijali bi učenici i roditelji dva puta u toku školske godine, a na kraju nastavne godine dobijalo bi se i svjedočanstvo (brojčane ocjene i ocjene opšteg uspjeha).

Brojčano ocjenjivanje uvodi se postepeno da bi učenici shvatili šta u stvari znači pojedinačna brojčana ocjena.

Provjere znanja sa eksterno pripremljenim zadacima bile bi organizovane na kraju pojedinih obrazovnih perioda (na kraju III, VI i IX razreda).

Na kraju prvog ciklusa (poslije III razreda) provjeravala bi se znanja učenika iz maternjeg jezika i matematike. Radi se o provjerama koje bi bile u skladu sa standardom znanja a zadaci bi bili pripremljeni izvan škole od strane stručne institucije. Provođenje postupka je interno. Rezultati bi se upotrebljavali kao povratna informacija školi, učenicima i njihovim roditeljima i ne bi smjeli da utiču na ocjenu, niti na napredovanje učenika.

Učenike i roditelje treba upoznati sa rezultatima koje su postigli na ovakvoj provjeri znanja kao i sa prosječnim rezultatom svih učenika u generaciji.

Na kraju drugog ciklusa (IV, V i VI razred), provjerava se znanje učenika iz maternjeg jezika, matematike i stranog jezika na isti način kao i na kraju prvog ciklusa. Provođenje postupka je interno, a rezultati provjere se koriste kao podatak o stepenu usvojenosti znanja koji omogućava upoređivanje rezultata pojedinaca i njihovog rada kao i rada škole. Ovakve provjere znanja ne smiju uticati na ocjene niti na napredovanje učenika iz jednog u drugi vaspitno-obrazovni period.

Na kraju trećeg ciklusa (IX razred) eksternom državnom provjerom ocjenjivala bi se znanja učenika iz maternjeg jezika, matematike i izbornog predmeta. Provjere znanja bile bi pripremljene tako da mjere standarde znanja koje učenik treba da postigne kada završava osnovnu školu. Ocjenjivanje znanja je eksterno (obezbjeđuje se eksterno vrednovanje i ocjenjivanje).

Postupak provjere znanja na kraju sva tri obrazovna ciklusa treba da bude dijelom standardizovan, što znači da se sprovodi istog dana, na istim zadacima i u isto vrijeme.

Ova provjera znanja bila bi obavezna za sve učenike i u funkciji povratne informacije školi, učenicima, roditeljima, te nadležnim i ostalim zainteresovanim pedagoškim institucijama. Uz ocjene koje je dao nastavnik, rezultati ove provjere mogu se iskoristiti i kao kriterijum za upis učenika u srednje škole sa ograničenim upisom.

Ocjene iz vladanja i dalje bi bile: primjerno, dobro i ne zadovoljava.

4. 11. Napredovanje u naredni razred i popravni ispiti

Predlažemo da u prvih pet razreda ponavljanje bude izuzetak (npr. u slučaju znatnog odsustvovanja učenika sa nastave, odnosno u slučaju izrazito niske usvojenosti nastavnog gradiva). Odluku o ponavljanju učenika donosi odjeljenjski starješina, odnosno odjeljenjsko vijeće uz prethodno pribavljeno mišljenje uprave

škole, pedagoško-psihološke službe i roditelja učenika. U zadnjoj godini drugog ciklusa i u trećem ciklusu učenik bi ponavljao razred sa četiri i više slabih ocjena. Sa tri slabe ocjene učenik bi polagao popravni ispit uz prisustvo stručnog lica sa strane (npr. iz druge škole). Polaganje popravnog ispita kad su u pitanju jedna i dvije slabe ocjene obavljalo bi se na način i po proceduri kako je to regulisano postojećim zakonom.

4. 12. Diferencijacija u školi

U prvom ciklusu izvodi se unutrašnja, didaktička diferencijacija.

U drugom ciklusu postepeno se uvode neki oblici unutrašnje fleksibilne diferencijacije (iz matematike i stranog jezika, a moguće je i iz maternjeg jezika) kao kombinacija osnovne nastave i nastave po nivoima, ali najviše u okviru 25% vremena (časova). To podrazumijeva rad u grupama različitog nivoa sa ciljem utvrđivanja osnovnih znanja za slabiju grupu, odnosno proširivanje znanja za grupu na višem nivou. Ovakav oblik diferencijacije predviđen je kao mogućnost za uvođenje u II ciklusu.

U trećem ciklusu obavezno je uvođenje ovakve unutrašnje fleksibilne diferencijacije najmanje za dva predmeta (matematika i strani jezik), a može i za maternji jezik.

4. 13. Školovanje učenika sa posebnim potrebama

Pored postojećeg oblika školovanja učenika sa posebnim potrebama u specijalnim školama potrebno je obezbijediti uslove za uključivanje ovih učenika u redovnu školsku sredinu. Zato je neophodno:

- Formirati više komisija (na regionalnom principu) i preformulisati koncepciju i sadržaj njihovog rada u komisije za evidenciju, usmjeravanje i praćenje. Uz to, komisije moraju da prošire obim svoga djelovanja u smislu saradnje sa nastavnicima i roditeljima učenika.
- Komisije treba da urade posebne normative koji će regulisati broj učenika, vrstu i stepen ometenosti kao i okvir integracije u redovnu školu, bilo kao posebno odjeljenje, bilo u okviru redovnog odjeljenja uz stručnu pomoć. Sve ove poslove komisije obavljaju u saradnji sa nastavnicima i roditeljima.
- Na osnovu sposobnosti učenika primjenjuju se nastavni planovi i programi.
- Uvesti odgovarajuće stručne službe, pored postojećih, u redovne škole (logopedska, specijalnopedagoška, oligofrenopedagoška, somatopedska, tiflopedska).
- Iznaci mogućnosti za organizovanje školovanja djece koja se nalaze na bolničkom liječenju (Risan, Igalo, Podgorica).
- Organizovati kućnu nastavu za djecu sa visokim stepenom invalidnosti.
- Potrebno je školske objekte arhitektonski i građevinski prilagoditi učenicima sa smetnjama u razvoju.

Za realizaciju i praćenje svih ovih aktivnosti i približavanje evropskim standardima, formirati ekspertski tim na nivou Vlade koji bi koordinirao rad Ministarstva prosvjete i nauke, Ministarstva rada i socijalnog staranja i Ministarstva zdravlja u oblasti školovanja, društvene brige i zaštite djece sa posebnim potrebama.

4. 14. Djeca koja nijesu završila školu u redovnoj nastavi

U Zakonu o osnovnoj školi treba da ostane odredba o mogućnosti posebnog polaganja ispita za učenike koji iz različitih razloga ne pohađaju redovnu nastavu. Ne treba, međutim, u Zakonu fiksirati da se ovo polaganje obavlja u junskom ili u avgustovskom roku, jer je moguće da i u tim rokovima traju razlozi zbog kojih dijete ne može redovno pohađati nastavu. O tome bi odlučivalo nastavničko vijeće škole, vodeći prije svega računa o interesu djeteta da se što prije uključi u redovnu nastavu.

Zakonom bi trebalo predvidjeti i pravo roditelja da obrazovanje svoje djece sami organizuju. Ovakav vid obrazovanja treba posebno predvidjeti za djecu sa posebnim potrebama. Ta mogućnost bi se realno koristila vrlo rijetko. Opasnost da time roditelji mogu nanijeti štetu svom djetetu, može se spriječiti tako što bi se prethodno, od strane specijalno formirane komisije, utvrdilo da je takvo rješenje dobro za dijete. Roditelji bi dostavljali školi programe po kojima se dijete obrazuje, mjesto odvijanja nastave, imena i kvalifikacije lica koja nastavu izvode. U slučaju da se koristi ovakva mogućnost, dijete bi se upisivalo u neku osnovnu školu, a ta škola bi organizovala provjeru njegovog znanja iz određenih predmeta: u prva tri razreda iz matematike i maternjeg jezika, a u ostalim i iz drugih predmeta. U slučaju da učesnik na provjeri znanja pokaže slab uspjeh, njegovo obrazovanje bi se moralo nastaviti u školi.

Zakonom treba predvidjeti i osnovnoškolsko obrazovanje odraslih, i to po posebnim programima. Nije neophodno zakonom precizirati broj nastavnih dana. Taj broj bi se precizirao onda kada se usvaja plan i program za osnovnoškolsko obrazovanje odraslih, koji bi usvajao nadležni organ i koji bi imao kraće važenje nego zakon. Treba ostaviti i mogućnost da se osnovnoškolsko obrazovanje stekne polaganjem razrednih ispita.

4. 15. Veličina odjeljenja

Uzimajući u obzir naše uslove (broj učenika, broj škola i broj učionica naročito u većim gradovima), kao i potrebu da nastava bude efikasna, smatramo da maksimalan broj učenika u odjeljenju može da bude 30. U izuzetnim slučajevima uz odobrenje ministra nadležnog za poslove prosvjete, u odjeljenju može da bude i 32 učenika. Pri tome treba voditi računa da na jednog učenika dođe 1,2 metara kvadratnih učioničkog prostora.

Kad su u pitanju kombinovana odjeljenja, kombinacije treba da idu po ciklusima tako da bi najveća kombinacija bila trirazredno odjeljenje, a broj učenika bi bio regulisan kao u postojećem zakonu.

4. 16. Strani jezici

Obavezno izučavanje prvog stranog jezika počinje od četvrtog razreda, odnosno na uzrastu djeteta od devet godina.

Školi se ostavlja mogućnost da u formi fakultativne nastave izučavanje stranog jezika ponudi učenicima od prvog razreda.

Drugi strani jezik uvodi se kao obavezan izborni predmet. Svaka škola mora da ponudi drugi ili druge strane jezike koje će učenik birati na početku trećeg ciklusa i za njega će taj strani jezik biti obavezan u VII, VIII i IX razredu obaveznog obrazovanja. Kao obavezan izborni predmet, drugi strani jezik na taj način podliježe redovnoj provjeri znanja i ocjenjivanju.

Izbor ili neizbor drugog stranog jezika neće uticati na mogućnost upisa u srednju školu.

Školi se, takođe, ostavlja mogućnost da kao fakultativni predmet ponudi izučavanje drugog stranog jezika od VI razreda.

5. GIMNAZIJE

Uvod

Predloženi koncept gimnazije polazi od naše tradicije, potreba, uslova, kao i međunarodnih standarda u oblasti obrazovanja.

Koncept štiti opšteobrazovni karakter gimnazije, a sistemom izbornih predmeta omogućava se učenicima da izučavaju oblasti prema sopstvenim sklonostima i interesovanjima.

Poseban značaj dat je maturalnom ispitu koji treba da bude znatno ozbiljniji od postojećeg i da omogući upis na univerzitet bez dodatnih prijemnih ispita. Državna matura sa elementima eksternosti obezbijediće poštovanje međunarodnih standarda u obrazovanju i omogućiti upis našim učenicima i na univerzitet van naše zemlje.

5. 1. Principi

Pored opštih principa na kojima treba da počiva ukupno obrazovanje u Republici Crnoj Gori, ističemo one koji za gimnaziju imaju posebnu važnost:

1. Princip jedinstva nauke
Omogućiti učenicima saznanja iz prirodnih, matematičkih, društvenih i humanističkih nauka ukazujući na njihovo jedinstvo i ukupne efekte na društvo.
2. Princip pluralizma kulturâ i znanja
Pored poznavanja nacionalne kulture i tradicije potrebno je upoznavanje drugih kultura i civilizacija.
3. Princip mogućnosti izbora i podsticanje nadarenih
Izborom predmeta i maturalnih predmeta škola i učenici učestvuju u oblikovanju nastavnih programa.
4. Princip prohodnosti
Novi koncept gimnazije omogućava prohodnost unutar gimnazijskih programa. Pod određenim uslovima učenicima se omogućava prelaženje u srednje stručne škole. Uslov za upis na visokoškolske ustanove je položena matura.

5. 2. Ciljevi

Gimnazija je opšteobrazovna srednja škola čiji cilj je priprema mladih ljudi za univerzitet i visokoškolsko obrazovanje, kao i kulturni razvoj mladih ljudi i vaspitanje u duhu opštehumanističkog progressa.

Pored postojećih elemenata, u ciljeve bi trebalo ugraditi sljedeće kategorije:

- sticanje opštih i posebnih znanja, vještina, sposobnosti i navika zasnovanih na dostignućima nauke, tehnike, kulture i umjetnosti radi nastavljanja školovanja,
- postizanje međunarodno uporedivog nivoa znanja,
- razvijanje sposobnosti kritičkog mišljenja i prosuđivanja,
- razvijanje sposobnosti komunikacije,
- razvijanje odgovornosti prema sebi, drugim ljudima, prirodnoj i društvenoj sredini,
- razvijanje sposobnosti za život u pluralističkom i demokratskom društvu,
- podsticanje razumijevanja, tolerancije i solidarnosti među svim ljudima.

5. 3. Vrste gimnazija

U Crnoj Gori danas radi osam gimnazija i dvanaest srednjih škola u kojima se realizuje gimnazijski program. U njima se školuje 33% srednjoškolske populacije učenika. Broj gimnazijalaca u idućoj deceniji mora, da raste.

Umjesto postojećih gimnazijskih smjerova (prirodno-matematičkog, društveno-jezičkog, opšteg, filološke i matematičke gimnazije) predlažemo opštu gimnaziju, u kojoj bi dio programa bio posvećen opšteobrazovnom jezgru, a dio izbornim predmetima.

Na osnovu odobrenja Ministarstva prosvjete i nauke, u školama gdje za to postoje mogućnosti, mogu se formirati odjeljenja klasične gimnazije.

U sredinama sa većinskim albanskim stanovništvom osnivaju se dvojezične opšte gimnazije.

Gimnazije mogu organizovati nastavu na stranom jeziku, uz saglasnost Ministarstva prosvjete i nauke.

5. 4. Trajanje gimnazije

Školovanje u gimnaziji traje četiri godine, za uzrast učenika 15 -19 godina.

5. 5. Upis učenika u gimnaziju

Na konkurs za upis u I (prvi) razred gimnazije prijavljuju se učenici koji su završili osnovnu školu. Bliži uslovi upisa učenika biće precizirani odgovarajućim pravilnikom.

5. 6. Broj učenika u odjeljenju

Odjeljenje, po pravilu, ne može da ima više od 30 učenika. Izuzetno, uz odobrenje Ministarstva prosvjete i nauke, u odjeljenjima može biti do dva učenika više.

5. 7. Nastavni planovi i programi

Postojeće planove i programe treba mijenjati u pravcu prilagođavanja evropskoj dimenziji obrazovanja, interdisciplinarnosti nastavnih sadržaja, ravnomjernije opterećenosti učenika i poštovanja njihovih sklonosti i mogućnosti.

- Smatramo da u I razredu gimnazije opšteobrazovno jezgro treba da čini najmanje 90% časova, dok bi ostatak bio posvećen izbornim predmetima, čime bi se vršilo blago usmjeravanje učenika.
- Broj časova izbornih predmeta u daljem školovanju progresivno raste, i u IV razredu on čini do 1/3 ukupnog broja časova.
- Treba omogućiti učenicima izučavanje pojedinih predmeta na dva nivoa: standardnom i višem.
- U završnoj godini posebnu pažnju treba posvetiti pripremi za polaganje maturalnog ispita.
- Škola je u obavezi da organizuje izborne sadržaje koji treba da budu sastavni dio godišnjeg plana rada škole.

5. 8. Nastavni predmeti

Nastavni program opšte gimnazije obuhvata obavezne četvorogodišnje predmete, obavezne predmete, izborne predmete i obavezne izborne sadržaje.

5. 9. Sedmični fond časova

Nastavnim planom je predviđeno 30 - 32 časa sedmično. Nastavni čas traje 45 minuta.

5. 10. Školski kalendar

Učenici imaju pravo na zimski i ljetnji raspust, kao i na kraće odmore poslije prvog i trećeg klasifikacionog perioda (jesenji i prolječni).

5. 11. Vrednovanje znanja

Predlaže se sljedeće:

-
- Izraditi pravilnik o ocjenjivanju i njime utvrditi minimalnu frekvenciju ocjenjivanja, kao i uticati na postizanje standarda znanja preko provjeravanja postignuća.
 - Izraditi standarde ocjenjivanja za svaki nastavni predmet, koji bi doprinijeli usaglašavanju kriterijuma ocjenjivanja.
 - Zadržati postojeću skalu ocjenjivanja od 1 do 5, ali i razraditi rafiniraniji način praćenja napredovanja učenika.
 - Učenik koji ima jednu ili dvije negativne ocjene na kraju nastavne godine polaže popravni ispit u istoj školi.
 - Učenik koji ima tri negativne ocjene na kraju nastavne godine može polagati popravni ispit. U tom slučaju najmanje jedan član ispitne komisije je eksteran.
 - Vanredno polaganje ispita je eksterno.
 - Prilikom polaganja vanrednog ispita učeniku se priznaju pozitivne ocjene iz odgovarajućih predmeta koje je imao na kraju nastavne godine, ili ako ih je stekao tokom prethodnih polaganja.

5. 12. Maturski ispit

Nakon završetka školovanja u gimnaziji učenici polažu maturski ispit čiji cilj je provjeravanje opšteg znanja koje je kandidat stekao u školi. Kandidat na ispitu treba da pokaže da je u usvajanju znanja i njegovoj primjeni dostigao potreban nivo.

- Na maturskom ispitu učenici polažu obavezne i izborne predmete.
- Broj predmeta i nivo (standardni ili viši) na kome se ispit polaže biće precizirani odgovarajućim pravilnikom. Pritom treba voditi računa, da sadržaj i nivo maturskih ispita zadovoljava evropske standarde i omogućava učenicima prohodnost na univerzitet.
- U polaganje maturskog ispita treba uključiti eksterne ispitivače.
- Za pojedine maturske predmete treba uraditi ispitne kataloge koji određuju obim gradiva, nivoe težine i način provjere.
- U školama u kojima postoje odgovarajući uslovi treba omogućiti polaganje međunarodne mature.

6. STRUČNO OBRAZOVANJE

6. 1. Principi

Pored opštih principa na kojima će biti zasnovan sistem obrazovanja, za srednje stručno obrazovanje su od važnosti i sljedeći principi:

- Prilagodjavanje stručnog obrazovanja društvenim promjenama, tržišnoj privredi, tehničko-tehnološkom progresu i informacionim tehnologijama;
- Uključivanje socijalnih partnera u proces stručnog obrazovanja;
- Nakon obaveznog školovanja omogućiti svim učenicima koji iskažu želju, stručno obrazovanje, shodno njihovim sklonostima i mogućnostima;
- Pružanje mogućnosti promjene zanimanja tokom stručnog obrazovanja;
- Stručno obrazovanje za mlade i odrasle se realizuje na zajedničkim osnovama; odnosno na istim standardima;
- Jedinstvenost zakonskog okvira za sve učesnike u procesu stručnog obrazovanja;
- Uvodjenje standarda u definisanje zanimanja, koji omogućavaju dobijanje kvalifikacije.

6. 2. Ciljevi

Sadašnje stanje u sferi stručnog obrazovanja i naznačeni principi opredjeljuju sljedeće ciljeve i zadatke prema kojima treba usmjeriti proces promjena:

- Osavremenjavanje i prilagodjavanje procesa stručnog obrazovanja zahtjevima savremenog, demokratski i ekonomski razvijenog društva i tržišne privrede;
- Promovisanje ličnog i profesionalnog razvoja učenika, kao i obezbjeđivanje znanja i sposobnosti neophodnih za dalje studije, život i rad, lična interesovanja i profesionalni razvoj ličnosti;
- Usvajanje znanja i vještina neophodnih za sticanje stručnosti;
- Obezbjedjivanje sticanja kvalifikacija koja mladima i odraslima omogućavaju ravnopravno učešće na tržištu rada;
- Kompatibilnost sistema stručnog obrazovanja sa evropskim sistemom obrazovanja u stručnim školama kao i prohodnost iz jednog sistema u drugi;
- Obrazovanje u oblasti opšte-obrazovnog dijela treba da bude uskladjeno sa potrebama struke;
- Usavršavanje u okviru zanimanja treba da bude obezbijedjeno svima koji to žele.

6. 3. Socijalno partnerstvo

U okolnostima tranzicije ka tržišnoj ekonomiji, država Crna Gora dio nadležnosti nad stručnim obrazovanjem, koje je imala do sada, prenosi na socijalne partnere. Preuzimajući takve nadležnosti, socijalni partneri: Privredna komora (predstavnik poslodavaca) i Sindikat (predstavnik zaposlenih) preuzimaju dio obaveza i odgovornost u koncipiranju i realizaciji njegove projekcije. Država se javlja kao treći partner, i to preko Ministarstva prosvjete i nauke i Ministarstva rada i socijalnog staranja.

Decentralizacijom u području stručnog obrazovanja i uključivanjem socijalnih partnera stvaraju se povoljni uslovi da se stručno obrazovanje usmjeri ka sve zahtijevnijem tržištu rada koje ima internacionalni karakter.

Zakonski i institucionalni okvir je preduslov za učešće partnera u ovom procesu, koji treba da se kreće u sljedećim pravcima: izrada nastavnih planova i programa, opremanje i modernizacija škole, obezbjedjivanje udžbenika i udžbeničke literature, obezbjedjivanje nastavnih sredstava i pomagala, izrada standarda zanimanja, politika upisa, izrada državnog standarda znanja, formiranje službi za praćenje i razvoj, izrada mreže škola, uspostavljanje standarda u sistemu ocjenjivanja i izdavanje sertifikata.

6. 4. Standardizacija zanimanja

Postizanje kvalifikacije različitim putevima je jedna od pretpostavki koja omogućava otvorenost sistema stručnog obrazovanja. U okviru strukture stručnog obrazovanja predviđene su takve mogućnosti, a kroz mogućnosti koje pruža struktura obrazovanja odraslih povećava se broj puteva ka sticanju istih kvalifikacija.

Nivo znanja i vještine u okviru iste kvalifikacije mora biti isti, bez obzira na puteve kojima se ona stiče. Socijalni partneri su obavezni da postave neophodne zahtjeve i sadržaje određene kvalifikacije. Zahtjevi se postavljaju u vidu standarda određenih zanimanja, koji moraju biti usaglašeni sa standardima uspješnih sistema stručnog obrazovanja.

6. 5. Standardi stručnog obrazovanja

Kvalitet stručnog obrazovanja treba da se obezbijedi uvođenjem standarda. Ovi standardi treba da budu u skladu sa nacionalnim standardima razvijenih zemalja.

Pripremu i izradu standarda obavljaju odgovarajuće institucije koje čine socijalni partneri stručnog obrazovanja i donose se postupno, po stepenu prioriteta, a odobrava ih odogovarajući državni organ nadležan za stručno obrazovanje. Na osnovu usvojenih standarda određenog zanimanja, koji garantuju uskladenost

znanja i vještina sa istim zanimanjima u razvijenim zemljama, izradjuju se nastavni planovi i programi, kroz čiju realizaciju oni moraju biti dostignuti.

Kompatibilnost naših standarda znanja za pojedina zanimanja sa međunarodnim konvencijama je nužna, zbog međunarodnog priznanja, odnosno ekvivalencije diploma.

6. 6. Stručne škole i njihovo trajanje

Predlaže se sljedeća struktura stručnog obrazovanja:

- Niže stručno obrazovanje (u trajanju od dvije godine),
- Srednje stručno obrazovanje (u trajanju tri ili četiri godine) i
- Više stručno obrazovanje (u trajanju od dvije godine, kao nastavak srednjeg stručnog obrazovanja).

Tehničke gimnazije mogu da približe opšte i stručno-tehničko obrazovanje i usmjeravaju učenike ka višim i visokoškolskim studijama. Ova gimnazija može biti koncipirana kao gimnazija posebnog ili mješovitog tipa i neće davati kvalifikaciju. Na kraju četvorogodišnjeg školovanja učenici bi polagali maturalni ispit sa obaveznim dijelom istim kao kod mature u opštoj gimnaziji, a drugi, izborni dio, činili bi stručni predmeti iz područja tehničkih predmeta koji će definisati tip gimnazije.

Za sada ne treba ići na formiranje tehničkih gimnazija već samo ostaviti zakonske mogućnosti za otvaranje ovih škola, kada se za njih ukaže društvena potreba ili utvrdi pouzdani interes privrede ili učenika.

Srednje stručne škole u četvorogodišnjem i trogodišnjem trajanju i niže stručne škole u dvogodišnjem trajanju osposobljavaju učenike za obavljanje stručnih poslova različitih nivoa složenosti.

Srednje stručne škole u četvorogodišnjem trajanju organizuju se za različita područja rada. Na kraju četvorogodišnjeg školovanja učenici polažu stručni ispit. Polaganjem ovog ispita učenici stiču mogućnost upisa na srodnu instituciju višeg obrazovanja. Ukoliko učenik želi nastaviti obrazovanje na univerzitetu, predlaže se da Univerzitet odredi obavezni dodatni ispit iz jednog stručnog predmeta koji će zadovoljiti standarde maturalnog ispita. Priprema za polaganje tog ispita će se vršiti u školi tokom četvrtog razreda. Time se omogućava upis na fakultet iste struke.

Srednje stručne škole u trogodišnjem trajanju omogućavaju školovanje za srednje složene poslove. Nakon završenog školovanja, učenici su obavezni da polažu završni ispit.

Polaganjem završnog ispita učenici stiču mogućnost zaposlenja u struci i/ili da prošire stručno obrazovanje na četvorogodišnjem nivou i to:

- dodatnim dvogodišnjim obrazovanjem bez diferencijalnih ispita ili
- dodatnim jednogodišnjim obrazovanjem sa diferencijalnim ispitima.

Navedeno dodatno obrazovanje stiče se u četvorogodišnjoj stručnoj školi i završava se polaganjem stručnog ispita.

Odluku o eksternosti ili internosti pojedinih ispita donosi Savjet za stručno obrazovanje.

Prelaz iz trogodišnje u četvorogodišnju školu se ne može vršiti u toku školovanja.

Niže stručne škole u dvogodišnjem trajanju osposobljavaju učenike za različita manje složena zanimanja. Ovo dvogodišnje obrazovanje završava se polaganjem praktičnog ispita. Nakon završenog školovanja učenici stiču mogućnost zaposlenja u struci ili proširivanja stručnih znanja u trogodišnjoj stručnoj školi.

Poslije završene dvogodišnje škole i polaganja dopunskih i diferencijalnih ispita, koje odredi škola, učenici mogu da upišu odgovarajući razred stručne škole u trogodišnjem trajanju.

Predlaže se uvođenje kraćih oblika osposobljavanja (najviše do jedne godine) za potrebe rada koje bi omogućavalo sticanje radne osposobljenosti, čije standarde bi određivao poslodavac. U tu i slične svrhe potrebno je izraditi sistem sertifikacije na nacionalnom nivou.

Škole za djecu i omladinu sa smetnjama u razvoju i dalje treba da ostaju pod posebnom zakonskom regulativom.

Post sekundarno obrazovanje obuhvatalo bi:

- pripremu za polaganje majstorskog ili poslovnog ispita;
- više stručno obrazovanje.

Priprema za majstorski ili poslovni ispit, koja je različite dužine trajanja za različita zanimanja, vodi polaganju ovog ispita. Pripreme za ovaj ispit mogu se, po dogovoru, izvoditi u školi, Privrednoj komori ili privatnim centrima. Ovaj ispit mogu polagati učenici:

- nakon završenog trogodišnjeg obrazovanja, položenog završnog ispita i tri godine radnog iskustva,
- nakon završenog četvorogodišnjeg obrazovanja, položenog stručnog ispita i dvije godine radnog iskustva.

Majstorski ili poslovni ispit (eksterni) koji mora zadovoljiti nacionalne standarde, sadrži sljedeće dijelove: stručno - teorijske sadržaje, praktični rad i ekonomiku vođenja preduzeća. Standarde za ove ispite će postavljati Privredna komora pred čijim komisijama bi se polagali ovi ispiti. Kandidati koji imaju položen stručni ispit ne bi polagali dio ispita koji se odnosi na teorijska znanja. Privredna komora u dogovoru sa Ministarstvom rada izdaje diplome (potvrde o kvalifikaciji). Za obavljanje obrazovnih funkcija, otvaranje i vođenje privatnih preduzeća i poslovnih funkcija unutar javnih i privatnih preduzeća, kandidati su obavezni položiti još i ispit iz pedagoško-andragoških sadržaja. Standarde iz te oblasti će

propisivati Ministarstvo prosvjete i nauke pred čijom komisijom bi se i polagao taj dio ispita.

Nakon položenog majstorskog, odnosno poslovnog ispita i diferencijalnih ispita kandidat stiče pravo za upis na odgovarajuće više stručno obrazovanje.

Bliže odredbe o polaganju praktičnog, završnog i stručnog ispita utvrdiće se nastavnim planom i programom i pravilnicima.

Više stručno obrazovanje bi bilo stručno obrazovanje ne univerzitetskog tipa sa visokim profesionalnim zahtjevima, trajalo bi od dvije do tri godine, i nastavak je srednjeg stručnog obrazovanja. Ono obrazuje i priprema kandidate na najvišem stručnom nivou za konkretan rad ili zanimanja.

Shematski prikaz strukture i trajanja srednjeg stručnog obrazovanja dat je na slici 6.7.1.

6. 7. Upis u stručne škole

Upis u stručne škole vrši se na osnovu konkursa koji objavljuje Ministarstvo prosvjete i nauke u dogovoru sa Privrednom komorom kao socijalnim partnerom.

Osnovni uslov za upis u stručne škole je završena osnovna škola. Ukoliko je broj prijavljenih učenika manji od konkursom traženog broja, upisuju se svi koji ispunjavaju osnovni i posebne uslove (psihofizička sposobnost, posebna nadarenost i dr.). Kod stručnih škola u trogodišnjem trajanju u dualnom obliku sklopljeni ugovor sa poslodavcem daje prednost pri upisu. U slučaju ograničenog upisa u stručne škole u trogodišnjem i četvorogodišnjem trajanju pored osnovnog i posebnih uslova, konkursom se utvrđuju dodatni kriterijumi selekcije na osnovu opšteg uspjeha u osnovnoj školi i rezultata sa eksterne provjere znanja u osnovnoj školi.

Izuzetno od prethodnog stava učenici koji zaostaju u savlađivanju nastavnog plana i programa, nakon devetogodišnjeg pohađanja osnovne škole i završenog najmanje sedmog razreda te škole, mogu se upisati na radno osposobljavanje u trajanju do jedne godine ili u nižu stručnu školu u dvogodišnjem trajanju.

6. 8. Nastavni planovi i programi

U cilju podrške implementaciji promjena predlaže se uvođenje novog pojma obrazovni program, koji obuhvata:

- Ciljeve i zadatke obrazovanja,
- Nastavne planove i programe, standarde znanja i uputstva za njihovu realizaciju,
- Konkretizaciju uslova za upis,
- Standarde maturalnog, stručnog i završnog ispita,

-
- Ostale specifičnosti, kao npr. konkretizacija profila i stručne spreme za nastavno osoblje i stručne saradnike i druga pitanja značajna za organizaciju i izvodjenje nastave (normativi opreme, prostora, broj učenika...).

Za ista zanimanja nastavne planove i programe treba prilagoditi različitim interesovanjima i mogućnostima pojedinaca. To se može postići uvođenjem izbornih programskih jezgara koja daju šire opšte obrazovanje ili potpunije stručno znanje.

U okviru nastavnog plana trogodišnjih i četvorogodišnjih stručnih škola predvidjeti postojanje izbornih predmeta čiji će udio u ukupnom fondu časova zavisiti od specifičnosti zanimanja i zainteresovanosti učenika.

Odnosi sedmičnog, odnosno godišnjeg broja časova opšte-obrazovnog i stručnog područja (uključujući i praktično obrazovanje) zavise od vrsta škola, odnosno zanimanja učenika i utvrdiće se prilikom izrade nastavnih planova i programa.

Programske sadržaje je potrebno osavremeniti u skladu sa standardima zanimanja.

Neophodno je učešće socijalnih partnera u koncipiranju programa obrazovanja i realizacije nastavnih planova i programa.

Posebnu pažnju posvetiti talentovanim i vrijednim učenicima, podstičući njihovo interesovanje i napredovanje kroz izborne predmete.

U nastavnim planovima stručnih škola predvidjeti slobodne aktivnosti učenika u obimu od najmanje jednog časa sedmično.

Da bi se moglo pristupiti izradi nastavnih planova i programa, treba da bude poznata nomenklatura zanimanja.

6. 9. Nastavni predmeti

Kod izrade novih nastavnih planova voditi računa o smanjenju broja nastavnih predmeta njihovim objedinjavanjem, pogotovo za trogodišnje školovanje, uz povećanje broja časova praktičnog obrazovanja.

Trajanje školskog časa u školi je 45, a kod poslodavca 60 minuta. Nedjeljni fond iznosi najviše 32 časa.

Kod dvogodišnjih, trogodišnjih i četvorogodišnjih stručnih škola nastavne predmete grupisati u tri grupe i to: opšte obrazovni predmeti, stručno teorijski predmeti i praktično obrazovanje.

6. 10. Praktično obrazovanje

Praktično obrazovanje treba da bude zastupljeno u nastavnim planovima i programima obrazovnih profila za sva područja rada. Izuzetak mogu biti nastavni planovi i programi obrazovnih profila kod kojih se putem vježbi mogu uspješno vršiti povezivanja teorijskih i praktičnih znanja (obrazovni profili područja rada: ekonomija, pravo i administracija; kultura, umjetnost i javno informisanje; likovna umjetnost itd.).

Organizacija praktičnog obrazovanja planira se u objektima škole (školska radionica, kabinet, laboratorija, školska ekonomija, djačka zadruga) i u objektima izvan škole (preduzeće, ustanova i samostalna radnja).

Nastavu u objektima škole ili školski oblik, treba izvoditi kada su u pitanju složeniji nastavni planovi i programi ili cjeline programa za čiju su realizaciju potrebna povećana didaktičko-metodička uputstva nastavnika i posebna nastavna sredstva i pomagala. Nastavu u objektima izvan škole treba izvoditi za realizovanje manje složenih programa kod kojih didaktičko-metodičke instrukcije nastavnika nijesu neophodne, kada nema ekonomskog opravdanja za osnivanje odgovarajućih školskih objekata, kada na to ukažu pedagoški i drugi razlozi i kada se uvodi dualni oblik. S obzirom na veliku diverzifikaciju rada i ograničene mogućnosti treba u potpunosti iskoristiti mogućnosti kako škola, tako i privrede.

Uvodjenjem dualnog oblika treba regulisati: prava, obaveze i odgovornost socijalnih partnera, učenika, instruktora, uslove za izvodjenje praktičnog obrazovanja, opremljenost objekta odnosno radnih mjesta na kojima će se organizovati praktično obrazovanje učenika i drugo. Praktično obrazovanje u dualnom obliku izvodi se kod poslodavca i regulisaće se odgovarajućim ugovorom.

Praktično obrazovanje u objektima škole izvodi nastavnik praktičnog obrazovanja, a u objektima izvan škole instruktor praktičnog obrazovanja.

Profesionalna (ferijalna) praksa je sastavni dio obrazovnog programa za određeno zanimanje i obavezna je za sve učenike koji praktičnu nastavu u cjelosti pohađaju u školi.

6. 11. Vrednovanje znanja učenika

U školi se provjerava i ocjenjuje znanje i vještine iz određenog predmeta, dijelova nastavnog programa i na ispitu. Provjerava se i ocjenjuje znanje i vještine utvrđeno u katalozima znanja i ispitnim katalozima: usmeni odgovori ili pismeni radovi, vježbe, seminarski ili projektni zadaci, grafički i praktični radovi i slično. Pri tome se uzimaju u obzir savremeni oblici i metode rada kao i pedagoški, psihološki i andragoški postupci. Uspjeh učenika iz nastavnih predmeta izražava se skalom od 1 (nedovoljan) do 5 (odličan).

Učenik je završio razred ako je iz svih nastavnih predmeta dobio pozitivnu ocjenu. Ukoliko ima jednu, dvije ili tri nedovoljne ocjene, učenik polaže popravni ispit. Popravni ispit iz tri nedovoljne ocjene učenik polaže pred eksterno sastavljenom

komisijom. Opšti uspjeh izražava se aritmetičkom srednjom ocjenom iz svih nastavnih predmeta iz kojih je učenik ocijenjen pozitivnom ocjenom.

Opšti uspjeh učenika se izražava tako što se pored konstatacije odličan, vrlo dobar i dr. unosi i srednja ocjena.

O odličnim i nadarenim učenicima treba posebno voditi računa i dati mogućnost učenicima posebnih sposobnosti da u toku jedne godine mogu završiti dva razreda.

Vanredno polaganje ispita je eksterno. Položeni ispiti se priznaju, bilo da su položeni ranije ili su to pozitivne ocjene iz predmeta na kraju nastavne godine.

7. OBRAZOVANJE ODRASLIH

Sa promjenama obrazovanja odraslih, treba postaviti okvir za dobar i fleksibilan sistem obrazovanja odraslih i savremeno obrazovanje i obuku, ali sistem koji će dati svim odraslima priliku da nastave da uče i razvijaju svoje sposobnosti na osnovu rada i životnog iskustva, koje već posjeduju. Ovakav razvoj sposobnosti je nešto bez čega se ne može zamisliti buduće društvo zasnovano na kreativnom znanju, učeće društvo.

S obzirom na posebnost obrazovanja odraslih, obimnost ove djelatnosti i razne modalitete ovog vida obrazovanja, trebalo bi donijeti poseban zakon o obrazovanju odraslih, koji bi regulisao strukturu, ciljeve, uslove upisa i školovanja, prohodnost, ispite, standarde, kao i tijelo koje bi ih utvrđivalo na državnom nivou. Određene specifičnosti obrazovanja odraslih prepustiti regulativi posebnih propisa (osnovnog, srednjeg stručnog, gimnazijskog, višeg i visokog obrazovanja), koje su prirodno i nužno u sadašnjem organizacionom smislu povezane sa navedenim segmentima obrazovanja.

7. 1. Principi

Pored opštih principa, posebni principi na kojima će se bazirati promjene u obrazovanju odraslih, su:

1. Dobrovoljnost
2. Osposobljavanje za rad
3. Povezanost sistema formalnog i neformalnog obrazovanja
4. Uvođenje socijalnog partnerstva u upravljanju, izvođenju i finansiranju obrazovanja.
5. Fleksibilnost u izboru obrazovnih programa
6. Razvojna strategija i postupnost uređivanja osnova sistema obrazovanja odraslih
7. Izgradnja sistema vrednovanja neformalno stečenih znanja i kvalifikacija

7. 2. Ciljevi

1. Definisanje obrazovanja odraslih posebnim zakonom kao dijela jedinstvenog sistema javno važećeg obrazovanja
2. Funkcionalno opismenjavanje i obrazovanje generacija iznad 35 godina
3. Besplatno osnovno obrazovanje odraslih

-
- 4 Osposobljavanje za zapošljavanje lica koja nijesu okončala obrazovanje za prvo zanimanje ili za stručnu rehabilitaciju.
 - 5 Prekvalifikacija i dokvalifikacija.
 - 6 Osposobljavanje i doobuka u preduzećima i drugim organizacijama
 - 6 Podizanje nivoa formalnog obrazovanja za osobe starije od 30 godina

7. 3. Subjekti organizovanja obrazovanja odraslih

7. 3. 1. Osnovne škole i gimnazije

- Prilagoditi programe i sadržaje potrebama, iskustvima i predznanjima polaznika;
- Omogućiti odraslim licima sticanje obrazovanja u dijelovima, i provjeru znanja preko parcijalnih ispita;
- Stručno usavršavati nastavnike za obrazovanje odraslih lica (primjena metoda aktivnog učenja i dr.).

7. 3. 2. Stručne škole

- Obrazovanje odraslih u stručnim školama, po kvalifikacionoj strukturi tj. zanimanjima i broju polaznika prilagođavati potrebama tržišta rada.
- Standarde znanja uskladiti sa najmanje tri zemlje EU.
- Za nezaposlene koji se obučavaju i školuju praktičan rad organizovati u školskim radionicama, preduzećima, centrima za obuku i dr.
- Poboľjšati način provjere znanja i vještina u toku obrazovanja i osmisliti novi način završne provjere obrazovanja.
- U osmišljavanju ukupne politike stručnog obrazovanja u izradi i realizaciji programa obuke i obrazovanja uključivati socijalne partnere.

7. 3. 3. Više škole i fakulteti

- Više stručno obrazovanje koncipirati kao nadogradnju srednjeg stručnog obrazovanja i na taj način izmjestiti iz okvira univerzitetskog obrazovanja.
- Potrebno je u okviru Univerziteta stvoriti uslove i afirmisati potrebu permanentnog obrazovanja.
- Omogućiti završavanje studija onima koji su ga prekinuli i odraslima omogućiti fleksibilan studijski režim uz poštovanje standarda znanja.

7. 3. 4. Narodni univerziteti i radnički univerziteti

S obzirom da su narodni i radnički univerziteti specijalizovane institucije za obrazovanje odraslih (trenutno u Crnoj Gori djeluju tri), potrebno je podsticati i

stvarati uslove za osnivanje ovih institucija i u drugim većim gradovima, a u manjim sredinama njihove poslovne jedinice.

- Organizatori obrazovanja odraslih, a naročito nastavnici i saradnici u nastavi, treba da posjeduju temeljnu i široku pedagoško-psihološku, a prije svega andragošku osposobljenost.
- Osnovno i srednje obrazovanje odraslih, osposobljavanje za pojedina zanimanja, prekvalifikacije, dokvalifikacije, prema zahtjevima tržišta rada, treba da se finansiraju iz javnih sredstava.

7. 3. 5. Obrazovanje u preduzećima

- Obrazovanje i obučavanje ubuduće mora da se usmjeri prema pragmatičnim ciljevima preduzeća u tržišnoj privredi, kao što su: prilagođavanje preduzeća tržišnim zahtjevima i promjenama, stvaranje i oslobađanje inovativnog potencijala zaposlenih; prilagođavanje tehnološkim promjenama i promjenama vrijednosnog sistema i kulture poslovanja u pravcu zadovoljavanja potreba potrošača i korisnika proizvoda i usluga.
- Revitalizovati i kadrovski osposobiti fabričke centre za obuku, posebno u velikim preduzećima, kao veoma značajne faktore obrazovanja odraslih i zaposlenih.

7. 3. 6. Privredna komora

Privredna komora, preko strukovnih udruženja i asocijacija, treba više pažnje da posveti savjetovanjima i specijalizacijama, posebno u oblasti menadžerstva i marketinga, pri čemu treba koristiti inostrana iskustva. Pored neposrednog angažovanja kod ponude programa, treba da preuzme značajniju funkciju u koncipiranju, pripremi programa, organizovanju i finansiranju ispita, učenja uz rad na planu sticanja specijalističkih znanja i na realizaciji kontinuiranog obrazovanja.

Uloga Privredne komore kao socijalnog partnera treba da se učvrsti kako bi postala mjesto za artikulaciju interesa poslodavaca. Zbog toga je nužna korijenita reorganizacija rada Privredne komore za oblast obrazovanja, a naročito odraslih.

7. 3. 7. Zavod za zapošljavanje

U zemljama OECD-a, za aktivnosti koje su u nadležnosti Zavoda za zapošljavanje izdvaja se oko 2,5% bruto društvenog proizvoda.

Zavod za zapošljavanje treba organizaciono, kadrovski, tehnički i finansijski osposobiti po ugledu na razvijene zemlje;

Obezbijediti veća sredstva za dokvalifikacije, prekvalifikacije, specijalizacije i druge vidove obuke; stimulirati naučno-istraživačku djelatnost u ovoj oblasti;

Obezbijediti učešće socijalnih partnera u izradi i realizaciji programa obuke.

U cilju intenziviranja naučno-istraživačkog rada u oblasti radne snage, zapošljavanja i obrazovanja, Agencija za obuku EU finansijski i tehnički je pomogla osnivanje Nacionalne opservatorije Crne Gore locirane u Zavodu za zapošljavanje RCG, sa osnovnim zadatkom da pruža stručnu, tehničku i drugu pomoć Ministarstvu prosvjete i nauke, Ministarstvu rada, Zavodu za zapošljavanje RCG i dr., u procesu promjena stručnog i obrazovanja odraslih i reformi tržišta radne snage. Nacionalnu opservatoriju kao i Centar za ljudske resurse (takođe formiran u Zavodu za zapošljavanje), treba kadrovski i materijalno ojačati za istraživački i razvojni rad u oblasti zapošljavanja i obrazovanja.

7. 3. 8. Privatne škole

- Podsticati razvoj privatnih škola;
- definisati pravni status ovih škola i izjednačiti im prava i obaveze sa školama u javnom sektoru;
- materijalno ih pomoći u razvoju i obezbijediti im određene olakšice i mogućnost davanja koncesija;
- stimulisati razvoj škola za specifična zanimanja i za kvalifikacionu strukturu koja se teže zapošljava, a posebno žene;
- pobrinuti se za sertifikiranje njihovih javnih isprava.

7. 3. 9. Auto škole

- Kroz eksternu kontrolu i praćenje rada auto-škola obezbijediti kvalitetniju obuku, polaganje ispita i potpuniju primjenu propisa.
- Formirati određeni broj centara za obuku, uz korišćenje savremene tehnologije u polaganju i obuci, za cijelu Republiku.
- Za nastavnike i instruktore u auto-školama, obezbijediti sticanje određenih andragoških znanja (polaganjem posebnog ispita).

7. 3. 10. Specijalni centri za obuku

Zbog nedostatka kvalitetnih uslova za obuku u postojećim obrazovnim institucijama, preduzećima, i činjenice da nije razvijen sistem privatnih provajdera za obuku analogno praksi u većini zemalja EU, formirati specijalne centre za obuku koji će imati višestruku ulogu u obrazovanju, koji u našem sistemu obrazovanja do sada nijesu postojali. Po pravilu ove centre osnivaju socijalni partneri i obično su vezani za Ministarstvo rada, odnosno Zavod za zapošljavanje ili pak Privrednu komoru.

7. 4. Vrste i način sticanja obrazovanja odraslih

Obrazovanje odraslih je raznovrsno: obrazovanje i obuka „lica bez zanimanja“, osposobljavanje za zanimanja niže stručne sprema, dokvalifikacija (doškolanje), inoviranje znanja, prekvalifikacije, tehnološko osposobljavanje, specijalizacije, obrazovanje obdarenih, specijalno obrazovanje, profesionalna rehabilitacija, obrazovanje za tranziciju idr.

Po načinu i mjestu obrazovanje odraslih može biti: formalno (školsko), neformalno (različite obrazovne institucije i dr. organizacioni oblici) i informalno (porodica, udruženja, mass media, slobodno vrijeme, učenje na daljinu, samoobrazovanje, Internet).

7. 5. Nastavni planovi i programi

- Koncipirati programe koji bi omogućili obrazovanje i osposobljavanje odraslih lica kojima je prestalo pravo na redovno osnovno obrazovanje, odnosno lica koja nijesu završila osnovno-školsku obavezu, licima bez stečenog prvog zanimanja, licima sa nezavršenom srednjom, višom ili visokom školom, licima sa kvalifikacijom koja su ostala bez posla, a koja žele da se prekvalifikuju, dokvalifikuju ili specijalizuju, licima koja žele da se permanentno obrazuju, starijima odraslim koji žele da se obrazuju i steknu različita znanja i vještine prema afinitetima i dr.
- Obrazovanje odraslih koje će se realizovati prema nastavnim planovima i programima za obrazovanje mladih (osnovno, srednje, više, visoko), prilagoditi potrebama i mogućnostima odraslih lica u skladu sa posebnim zakonima.
- Prema iskazanim potrebama naručilaca programa, donose se nastavni planovi i programi za sticanje osposobljenosti za obavljanje određenih poslova (stručna sprema i kvalifikacija), koji sadrži, na nacionalnom nivou, utvrđene standarde znanja.

7. 6. Trajanje obrazovnih programa

Trajanje osnovnog, srednje stručnog (dvogodišnje, trogodišnje, četvorogodišnje) i gimnazijskog obrazovanja, organizovalo bi se po programima za mlade, prilagođenim potrebama i mogućnostima odraslih.

Kursevi, tečajevi i drugi oblici neformalnog obrazovanja traju prema utvrđenim standardima.

7. 7. Praktična nastava

Praktična nastava organizovala bi se:

- u školskim radionicama,

-
- specijalnim centrima za obuku,
 - u proizvodnim pogonima poslodavaca,
 - u pogonima isporučioća opreme,
 - u pogonima autora tehnologije,
 - na radnom mjestu,
 - na narodnim i radničkim univerzitetima i kod drugih organizatora praktične nastave.

7. 8. Organizacija i upravljanje

Imajući u vidu sveobuhvatnost obrazovanja odraslih, posebno u procesu tranzicije i visoku stopu nezaposlenosti, obrazovanje odraslih treba da dobije ravnopravan status sa svim drugim segmentima obrazovanja.

Zato se predlaže formiranje Savjeta za obrazovanje odraslih, na principu socijalnog prartnerstva (nadležna ministarstva iz oblasti prosvjete, rada, zapošljavanja, turizma, asocijacije poslodavaca, izvođača obrazovanja, sindikata i dr.) koji bi:

- davao saglasnost na prilagođene programe mladih za javno obrazovanje odraslih,
- davao saglasnost na programe obuke za nastavnike, stručne saradnike i instruktore na osnovu savremenih metoda obrazovanja, kao i posebnu obuku za eksperte, za analizu stručnog i obrazovanja odraslih i tržišta rada,
- davao saglasnost na primjerenost udžbenika i učila za obrazovanje odraslih,
- predlagao i usmjeravao osnivanje specijalnih centara za obuku mladih i odraslih,
- predlagao strategije razvoja za izradu odgovarajućih programa, metodologiju, pripremu standarda znanja i razvijanje novih obrazovnih programa na tim osnovama.
- predlagao nadležnom ministarstvu obrazovanja programe za odrasle,
- potvrđivao udžbenike i nastavna sredstva za programe prema katalozima znanja,
- utvrđivao kataloge znanje i ispitne kataloge za programe namijenjene odraslina,
- utvrđivao jedinstvenu pedagoško-andragošku metodologiju za ostvarivanje ciljeva obrazovanja odraslih,
- utvrđivao mjere za njeno prilagođavanje i usavršavanje u skladu se standardima EU,
- raspravljao o obrazovnim programima, prilagođenim za odrasle, na osnovu kojih se stiče javno važeće obrazovanje,
- raspravljao o drugim stručnim pitanjima od značaja za razvoj i djelovanje sistema obrazovanja odraslih.

Savjet bi po svim važnim pitanjima iz oblasti obrazovanja odraslih ostvarivao saradnju sa Savjetom za stručno i Savjetom za opšte obrazovanje.

Formirati Državni ispitni centar za provjeru stečenih znanja i vještina (neformalnih i informalnih).

Trebalo bi ojačati ulogu lokalnih organa u razvijanju ponude programa i planiranju obrazovanja odraslih na svom području i stvaranju materijalnih uslova za njihovu realizaciju. Oni bi imali značajnu ulogu kod osnivanja i upravljanja u institucijama za obrazovanje odraslih.

Organe upravljanja institucija za obrazovanje odraslih sačinjavali bi nastavnici, predstavnici polaznika-odraslih lica, predstavnici lokalne samouprave i osnivača.

7. 9. Finansiranje obrazovanja odraslih

Obrazovanje odraslih finansiralo bi se iz budžeta Republike i jedinice lokalne samouprave, shodno usvojenim prioritetima u programu obrazovanja odraslih (javna sredstva), i iz drugih izvora (poslodavci, polaznici, pojedinci, NVO, fondovi, međunarodne institucije, domaće i strane fondacije, zadužbine idr.).

Iz javnih izvora finansiralo bi se investiciono održavanje, materijalni troškovi, troškovi izvođenja nastave i dr. u skladu sa godišnjim planom.

Obrazovanje finansirano iz javnih izvora, ne bi trebalo da bude participirano sredstvima polaznika.

Kod programa za obrazovanje odraslih koji se sufinansiraju iz javnih izvora ili donacija, participacija bi se srazmjerno smanjivala.

Osnovno i niže srednje obrazovanje država bi finansirala u cjelosti.

Za srednje, više i visoko obrazovanje i određene vidove sticanja kvalifikacija, država, jedinica lokalne samouprave, odnosno drugi zainteresovani poslodavci i pojedinci, dogovarali bi učešće u finansiranju.

7. 10. Sistem vrednovanja

- Ocjenjivanje odraslih (osnovno, srednje, više i visoko) vršilo bi se prema propisanom sistemu ocjenjivanja za mlade.
- Obrazovanje i osposobljavanje odraslih putem kurseva (seminara i tečajeva), ocjenjivalo bi se opisno: "položio" i "nije položio".
- Dokvalifikacija, prekvalifikacija, obrazovanje uz rad - ocjenjivalo bi se opisno: "zadovoljio" i "nije zadovoljio", »osposobljen za poslove«, »nije osposobljen za poslove«.
- Potrebno bi bilo koristiti usluge specijalnih ustanova za periodične provjere stečenih znanja i vještina kao i za ocjenu ukupnog sistema obrazovanja odraslih.

7. 11. Sertifikati i diplome

Organizatori javnih programa za obrazovanje odraslih izdavaće diplome i svjedočanstva sa važnošću javne isprave.

Omogućiti sistemski priznavanje neformalno stečenih znanja i vještina. Organizatori programa za sticanje osposobljenosti, odnosno kvalifikacija, u skladu sa propisanim pravilima, katalogima zanimanja (nomenklatura zanimanja) i utvrđenim standardima znanja, uz mišljenje nadležnih organa (Ministarstvo rada, Privredna komora, Savjet za obrazovanje odraslih), izdavali bi određene sertifikate, licence i uvjerenja.

7. 12. Kadrovi u obrazovanju odraslih

Resorno ministarstvo treba da unutar odgovarajućih institucija omogući formiranje stručnjaka koji bi analizirali, pratili i usmjeravali obrazovanje odraslih.

Organizatori i drugi izvođači obuke u procesu obrazovanja odraslih (voditelji, instruktori, predavači), trebalo bi da imaju potrebna znanja iz andragogije, pa bi se u tom smislu organizovali intenzivni kursevi.

U programe fakulteta koji školuju nastavni kadar, trebalo bi uključiti i izborni predmet: opšta andragogija.

Mentora i pripremu za poseban stručni ispit treba obezbijediti i nastavnicima početnicima, koji su završili fakultete za obrazovanje nastavnika, a koji će se baviti obrazovanjem odraslih.

Razviti sistem stalnog usavršavanja nastavnika-andragoga u skladu sa standardima i iskustvima razvijenog svijeta, prije svega EU.

7. 13. Opšte-kulturno obrazovanje

Pored radničkih i narodnih univerziteta, institucije kao što su: centri za kulturu, pozorišta, muzeji, galerije, biblioteke i dr., treba da organizuju javne tribine, književne večeri, izložbe, koncerte, sekcije, klubove, radionice, seminare, Internet-cafee, radi podizanja opšteg kulturnog nivoa obrazovanja građana, u kojima bi odrasli koristili slobodno vrijeme u funkciji permanentnog obrazovanja, obrazovanja za demokratiju, toleranciju, mir, ekološka znanja i dr., u skladu sa njihovim afinitetima i potrebama.

PRILOZI

Na osnovu člana 12, stav 3 Uredbe o Vladi Republike Crne Gore ("Službeni list RCG", br. 15/94 i 4/97) Vlada Republike Crne Gore, na sjednici od 4. januara 2001. godine, donijela je

ODLUKA O OBRAZOVANJU SAVJETA ZA PROMJENE U OBRAZOVANJU REPUBLIKE CRNE GORE

Član 1.

Obrazuje se Savjet za promjene u obrazovanju Republike Crne Gore (u daljem tekstu: Savjet).

Član 2.

Zadatak Savjeta je da:

- analizira stanje i dostignuća u obrazovanju,
- razmatra strategiju (opštih i posebnih ciljeva) procesa promjena u obrazovanju;
- daje mišljenje na projekte i programe za promjene u obrazovanju;
- razmatra i predlaže mjere za realizaciju projekata i programa promjena u obrazovanju;
- razmatra nacрте zakona i drugih propisa i ocjenjuje njihovu usaglašenost sa savremenim tendencijama promjena u obrazovanju;
- sagledava i razmatra kompatibilnost promjena u obrazovanju sa standardima Evropske unije.

Član 3.

Za članove Savjeta imenuju se:

- za predsjednika
 1. akad. prof. dr Dragan Vukčević, Pravni fakultet - Podgorica,
- za članove:
 1. akad. prof. dr Branislav Ostojić, Filozofski fakultet - Nikšić
 2. akad. prof. dr Petar Vukoslavčević, Mašinski fakultet - Podgorica,
 3. akad. prof. dr Miodrag Perović, Prirodno-matematički fakultet - Podgorica;
 4. akad. prof. dr Slobodan Backović, Prirodno-matematički fakultet Podgorica
 5. prof. dr Predrag Ivanović, Ekonomski fakultet - Podgorica;
 6. prof. dr Perko Vukotić, Prirodno-matematički fakultet - Podgorica;

-
7. prof. dr Ratko Djukanović; Filozofski fakultet - Nikšić;
 8. prof. dr Miladin Vuković, Filozofski fakultet - Nikšić;
 9. prof. dr Žarko Mirković, Muzička akademija - Cetinje;
 10. prof. dr Sreten Škuletić, Elektrotehnički fakultet - Podgorica;
 11. prof. dr Dragan Radonjić, Pravni fakultet - Podgorica;
 12. prof. dr Božidar Šekularac, pomoćnik ministra za nauku i Univerzitet - Podgorica;
 13. prof. dr Dragan Koprivica, Filozofski fakultet - Nikšić;
 14. mr Živko Andrijašević, Filozofski fakultet - Nikšić;
 15. prof. dr Marko Camaj, Filozofski fakultet - Nikšić;
 16. doc. dr Ratko Radović, Klinički centar Crne Gore - Podgorica;
 17. doc. dr Slavka Gvozdenović, Filozofski fakultet - Nikšić;
 18. mr Mirjana Kuljak, Ekonomski fakultet - Podgorica;
 19. Radovan Damjanović, pomoćnik ministra za prosvjetu - Podgorica;
 20. Slobodan Daković, direktor JP Elektroprivreda Crne Gore - Nikšić;
 21. Ivo Armenko, direktor HTP Budvanska Rivijera,
 22. Mihailo Banjević, direktor KAP-a - Podgorica;
 23. Djoko Rajković, direktor AD "Plantaže" - Podgorica;
 24. Miodrag Caušević, potpredsjednik Privredne komore Crne Gore Podgorica;
 25. Branislav Bojanić, direktor Republičkog zavoda za zapošljavanje - Podgorica;
 26. Svetozar Bulatović, predsjednik Sindikata prosvjete, nauke, kulture i sporta – Podgorica;
 27. Pavle Čukić, profesor pedagogije, OŠ "Radomir Mitrović" - Berane;
 28. Uroš Zeković, profesor engleskog jezika, Institut za strane jezike, Podgorica
 29. Tatjana Novović, prosvjetni inspektor za predškolsko vaspitanje i obrazovanje, Ministarstvo prosvjete i nauke - Podgorica;
 30. Zuvdija Hodžić, književnik - Podgorica;
 31. Gojko Jelovac, direktor OŠ "Vladimir Nazor" - Podgorica;
 32. Faik Muhović, direktor OŠ "Saljko Aljković" - Pljevlja;
 33. Drago Čantrić, direktor Gimnazije "Panto Mališić" - Berane;
 34. dr Nail Draga, direktor OŠ "Bedri Elezaga", Vladimir - Ulcinj;
 35. Borislav Kaščelan, direktor Zavoda za profesionalnu rehabilitaciju lica sa oštećenjima sluha i govora - Kotor;
 36. Dragan Perović, direktor Elektrotehničke škole - Nikšić.

Za sekretara:

Načelnik Odjeljenja za obrazovanje u Ministarstvu prosvjete i nauke.

Član 4.

Radi razmatranja pitanja iz svoje nadležnosti Savjet može formirati radna tijela.

Aktom o formiranju tijela iz stava 1 ovog člana utvrđuju se poslovi i zadaci, sastav i način njihovog rada.

Poslovníkom o radu određuje se način rada Savjeta.

Član 5.

Sredstva za rad Savjeta obezbjedjuju se u Budžetu Republike, u okviru sredstava Ministarstva prosvjete i nauke.

Članovima Savjeta pripada naknada za rad u skladu sa posebnim aktom.

Član 6.

Savjet o svom radu podnosi izvještaj Vladi tromjesečno.

Član 7.

Stručne i administrativne poslove za potrebe Savjeta obavlja Ministarstvo prosvjete i nauke.

Član 8.

Ova odluka stupa na snagu osmog dana od dana objavljivanja u "Službenom listu RCG".

Broj: Podgorica, 4. januar 2001. godine

Vlada Republike Crne Gore
P R E D S J E D N I K
Filip Vujanović

Na osnovu člana 38s Uredbe o organizaciji i načinu rada državne uprave (»Službeni list Republike Crne Gore«, br. 8/93, 39/93, 19/95, 7/97 i 18/98), ministar prosvjete i nauke, donosi

RJEŠENJE O IMENOVANJU KOMISIJA ZA PROMJENE U OBRAZOVANJU

KOMISIJE ZA PREDŠKOLSKO VASPITANJE I OBRAZOVANJE

1. Tatjana Novović, predsjednik komisije,
2. Nataša Mićović, sekretar,
3. Vjera Filipović,
4. Pero Vuksanović,
5. Milijana Milidrag,
6. Milovan Savićević,
7. Zorica Radović,
8. Divna Popović,
9. Prof. dr Vesna Vučinić,
10. Fran Vuljaj i
11. Milja Vujačić

KOMISIJE ZA OSNOVNO OBRAZOVANJE

1. prof.dr Slobodan Backović, predsjednik komisije,
2. Miodrag Vučeljić, zamjenik predsjednika,

-
3. Goran Terzić, sekretar,
 4. prof.dr Ljubinka Milošević,
 5. Ljubomir Kovačević,
 6. Miroslava Obradović
 7. Nermin Hajdarpašić,
 8. Dušanka Popović
 9. Nada Radonjić,
 10. Jasmina Vukašević,
 11. dr Petar Djuravčaj,
 12. Saša Milić,
 13. Slobodan Savović,
 14. Dragana Stanišić,
 15. Miloš Vujičić,
 16. Andjela Jaćimović,
 17. Veselinka Golubović,
 18. Zorica Minić

KOMISIJE ZA GIMNAZIJU

1. prof.dr Dragan Radonjić, predsjednik komisije,
2. Vidosava Kaščelan, zamjenik predsjednika,
3. Divna Paljević – Šturm, sekretar,
4. Miroljub Ralević,
5. Dragica Anđelić,
6. mr Dragan Bogojević,
7. prof.dr Marko Camaj,
8. prof. dr Žana Kovijanić,
9. Zorica Kotri,
10. Srđa Popović,
11. Slavica Vujović,
12. Saša Nikolić,
13. Nađa Durković,
14. Jadranka Grbović

KOMISIJE ZA STRUČNO OBRAZOVANJE

1. prof.dr Perko Vukotić, predsjednik komisije,
2. Maljota Nuculović, zamjenik predsjednika,
3. Željko Raičević, sekretar,
4. prof.dr Lidija Stefanović Kaljaj,
5. Savo Pejović,
6. mr Blaženka Petričević,
7. Božidar Mimović,
8. Đorđije Polović,
9. Vesna Dragutinović,
10. prof.dr Nikola Mijanović,
11. Branka Martinović,
12. Miomir Radović,
13. Mila Burić,
14. Radomir Sušić,

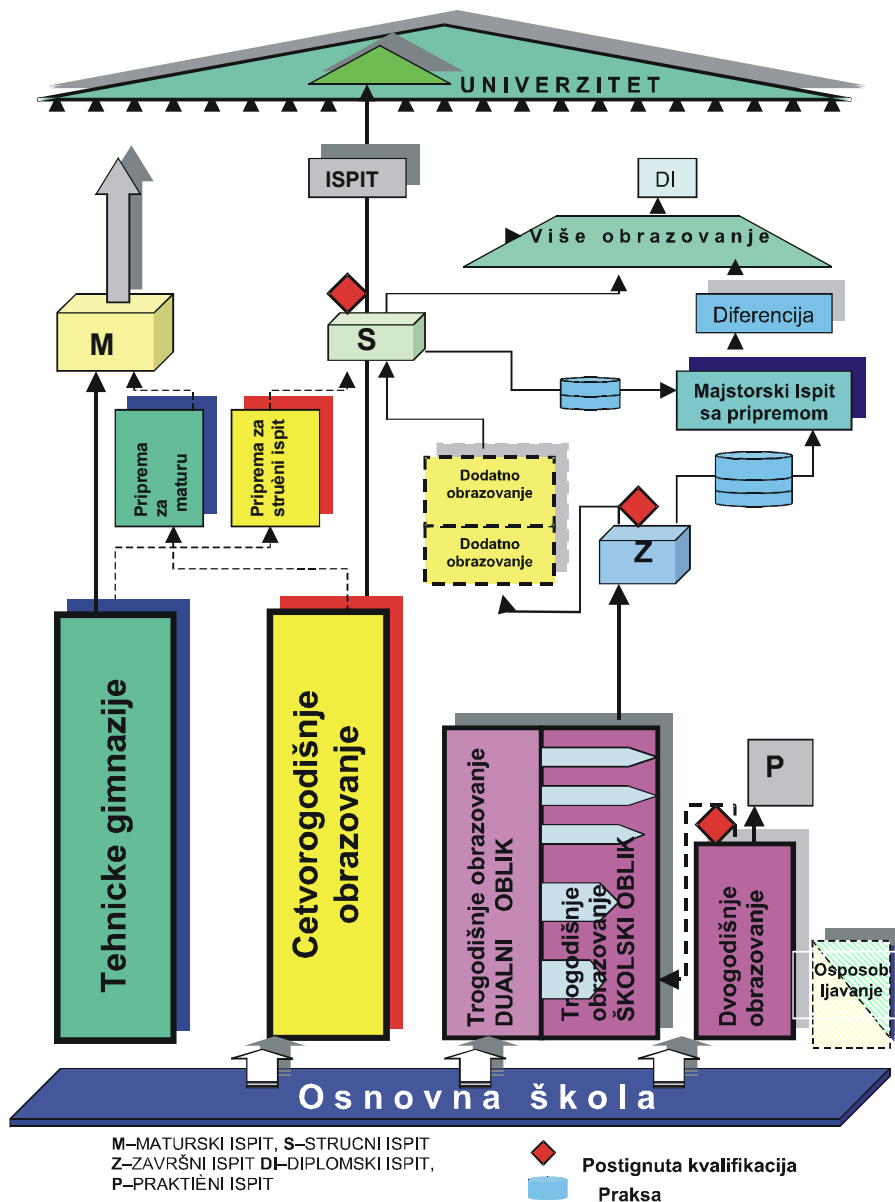
-
15. Mijajlo Đurić,
 16. Radovan Popović,
 17. mr Vukašin Zogović

KOMISIJE ZA OBRAZOVANJE ODRASLIH

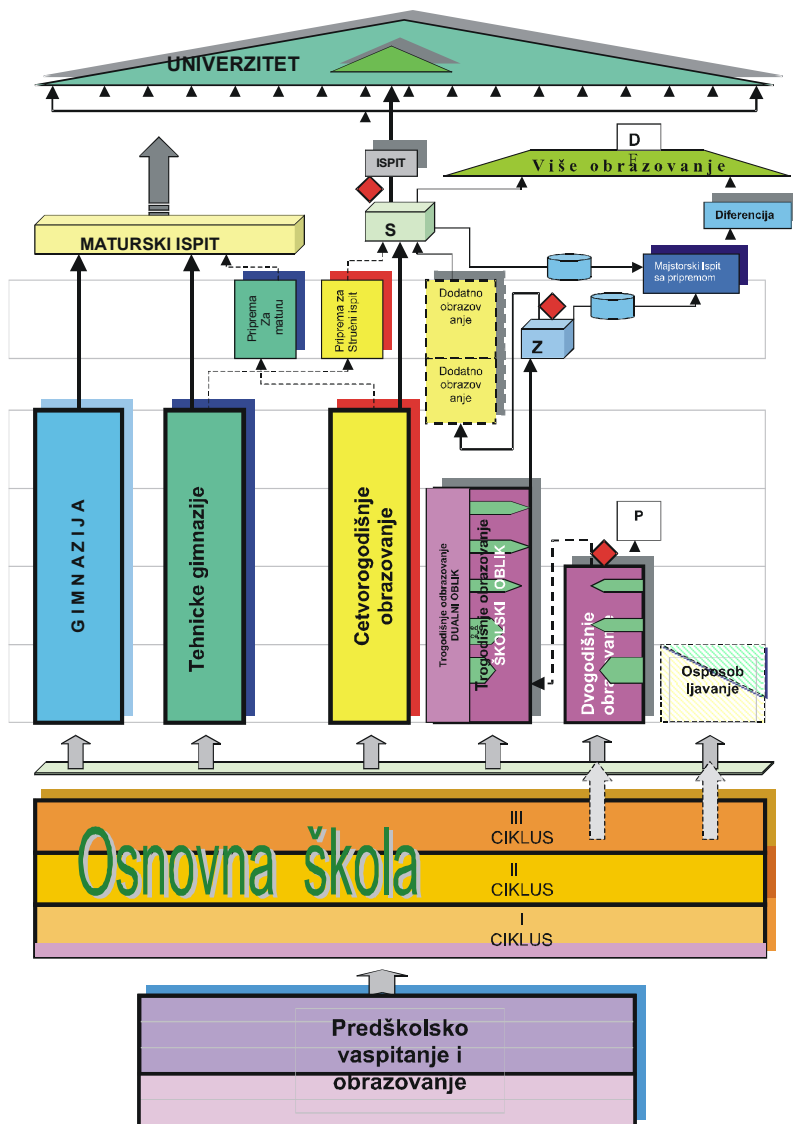
1. prof. dr Ratko Đukanović, predsjednik komisije;
2. Vjera Kovačević, zamjenik predsjednika;
3. mr Radoslav Milošević Atos, sekretar
4. Božidar Šišević,
5. Duško Rajković,
6. Goran Šćepanović,
7. Milisav Ćipranić,
8. Dimitrije Radulović,
9. mr Miloica Zindović,
10. Nataša Gazivoda,
11. Mitar Jovanović
12. Dragan Nikolić,
13. Radmila Jaredić,
14. Jovan Ivanović

Zadatak komisija je da sačine analizu postojećeg stanja po segmentima obrazovanja i vaspitanja, da naprave uporednu analizu istog sa najmanje tri zemlje Evropske unije, koje su u ovoj oblasti ostvarile značajniji razvoj, a čiji primjer bi bio najkompatibilniji sa našom obrazovom politikom, da napravi prijedlog mjera, nacrt dokumenta (za "Knjigu promjena", nacrt zakona i dr.) da dostave ministru i predsjedniku Savjeta za promjene u obrazovanju RCG na razmatranje i usvajanje.

Ministar
Dragan Kujović

Shema 2. Struktura stručnog obrazovanja

Shema obrazovnog sistema Republike Crne Gore

